

Piet. 4° 33.

20.

VINDICIARUM PROVERITATE

ADVERSUS
GODOFREDI ARNOLDI CRIMINATIONES
INSTITUTARUM TESSARAS,

Quam
PRO DISPUTATIONE CIRCULARI & ORDINARIA
D. B. I.

Consentiente R. Facultate Theologicâ
PRÆSIDE

JOANNE FECHTIO, D.

P. P. Consist. Ducal. Adf. & Distr. Rost.

Superintendente, Fac. Th. Seniore & ho-
die DECANO,

Placido differentium colloquio ventilandam
exponit,

Ad diem XXVI. Septembr. MDCCV.

JUSTUS HEINRICUS
RÜMCKERUS,

Sverinensis,

ROSTOCHII,

Typis Joh. Wepplingii, SEREN. PRINC. & ACAD. Typogr.

6

VERZEICHNIS
DER
BÜCHER

GODFREY ARNOLD CRIMINAL LAW
INSTITUTION TESTS

PROFESSOR OF CRIMINAL LAW
D. R. L.
Constitution of the Criminal Law
Institution

INSTITUTION OF CRIMINAL LAW
INSTITUTION OF CRIMINAL LAW

P. H. GONNIN INSTITUTION OF CRIMINAL LAW
INSTITUTION OF CRIMINAL LAW

INSTITUTION OF CRIMINAL LAW
INSTITUTION OF CRIMINAL LAW

INSTITUTION OF CRIMINAL LAW
INSTITUTION OF CRIMINAL LAW

INSTITUTION OF CRIMINAL LAW
INSTITUTION OF CRIMINAL LAW

INSTITUTION OF CRIMINAL LAW
INSTITUTION OF CRIMINAL LAW

INSTITUTION OF CRIMINAL LAW
INSTITUTION OF CRIMINAL LAW

INSTITUTION OF CRIMINAL LAW
INSTITUTION OF CRIMINAL LAW

Ad
Clarissimum Dn. Respondentem meum.

 Um haecenus industriam tuam & attentionem in audiendis doctorum acroasibus indefessam posueris, neque intermiseris quicquam, quod à serio severoque sacrorum cultore requiri poterat, nunc quoque studiorum ordini & Academiae legibus obsequium praestiturus ad publicam cathedram provolas, Doctissime RÜMCKERE, ipso in omnium conspectu ore Tuo demonstraturus, & audita Te rectè intellexisse & reposuisse omnia memori mente & tueri veritatem Te posse adversus quoscunque, qui eandem aggressi fuerint & oppugnaverint. Non ignotus mihi est ingenii Tui vigor & eloqvendi promptitudo, quâ auditorii Tibi applausum conciliabis, roborabisque spem illam, quam necessarii de Te Tui ex eo statim tempore, quo Te scholis reddiderunt, addixeruntque DEI aliquando in Ecclesiâ servitio, conceperunt. Quid itaque aliud adprecari Tibi conveniet, quam ut DEUS, quem ex toto animo Tuo colis, quique prora puppisque ut conatuum Tuorum omnium, ita cum primis studiorum, ad illustrandam Divini nominis gloriam directorum, esse debet, illud pondus & robur Tuis in pietatis doctrinâ progressibus addere velit, quod & DEO sit gloriosum & Ecclesiae olim suae salutare? Id ut eveniat & Parentes adeò Tui summam ex Te delectationem, patria verò universa fructum, ad posteritatem nostram dimanaturum, capiat, ex toto pectore DEUM oro rogoque. Scr. XXIII. Septembr. MDCCV.

JO. FECHT. D.
Disputationis PRÆSES.
Dic,

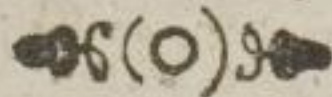

Dic, RÜMKERE, mihi. multi cur sæpe pererrent
 Castalidum lætam, sed sine fruge, Viam?
 Dic mihi, cur multi teneræ sub flore Juventæ
 Spem soleant omnem præcipitare Bonis?
 Hi nisu Jcario temnunt fundamina prima,
 Qveis certe temtis corrui omne bonum.
 Hos juvat, incertum lusu mox perdere tempus,
 Otia mox Vitæ desidiosa sequi.
 Illos delectat nimium Venus, illa repertrix,
 Flammæ; delectat luxuries alios.
 Exulat hinc Pietas, & Virtus spernitur omnis,
 Et probitas stolido sub pede spreta jacet.
 Tales, CHARE MIHI! refugis cane pejus & angve,
 Laudando in studiis ordine progrediens.
 Floriferis ut apes in Saltibus omnia libant,
 Et gravidæ Cellis optima quæque ferunt;
 Sic tua Sedulitas præclara relictæ Virorum
 Discutit, & Cura fervidiore legit.
 Hinc sacra pergrato docuisti munere lingvæ,
 Pulpita Doctorum & jam resonare facis.
 Vera tibi Pietas, animi Sapientis origo
 Virtutisque, imo in pectore fixa latet.
 Perge, urge Ingenium, constans ora atque labora,
 Et sensim obvenient commoda magna tibi.

Hac

*ex sincero affectu erga Doctiss. Dn. Respon-
 tem, Domesticum hætenus suum honoratis-
 simum, apponere, Conatusq. ejus ultiores
 divinæ commendare benedictioni voluit*

M. JOHANNES ZEIDLER
 Past. ad Div. Petri.

VINDICIARUM ADVERSUS GODOFR. ARNOLDUM SPECIMEN PRIMUM

*De iis, qui medio in Papatu religionem Lutherana-
nam fuerunt professi.*

I.

Ostqvam Godofr. Arnoldus varias
scriptorum de morte Caroli V.
Imperatoris sententias recensuis-
set, hac *Interjod* narrationem su-
am concludit: Das übrige/was
in seiner Seelen vorgegangen / ist
Gott allein bewußt und heinzu-
stellen/zumahl es schwer zu bewei-
sen stünde/das er sich in allem von

der Secte der Papisten so gar abgezogen und zur andern
geschlagen/oder umb Meinunge und Streitfragen würd
bekümmert haben/und wie man redet/ gut Lutherisch
gestorben sein. In deme dieses so wenig nach allen Stü-
cken wahr ist / als wann man Chrysostomum, Augusti-
num, Thomam Aquinatem und andere zu guten Luthe-
ranern zu machen in grossen Büchern bey der Hand-
greiflichen Mißhelligkeit sich bemühet: Gesezt/ daß
man einige gleichstünige Bekäntnisse auffweisen kan. (1)

II. Postqvam ē Papatus tenebris eluctata est Ecclesia
Lutherana, primum, qvod novo instituto objecere Pon-
tificii, religionis mustea novitas fuit, eò qvod nemo
ex omni inde ab Apostolorum ævo tempore produci
possit, qvi cum Lutheranis eandem doctrinam fuerit

A

com-

(1) Hist. Eccl. & Hær. Part. II. Sec. XVI. cap. I. §. 6. p. 7.

complexus. Responderunt nostri, quamquam opus non sit, vel integras Ecclesias, vel particulares doctores nominari, qui Lutheranam in omnibus doctrinae capitibus tenuerint, aut in publicum ediderint confessionem, cum DEO innumeri noti esse possint, quos mediâ in Ecclesiae corruptione æq̃ ab erroribus Anti-Christianis, ac olim in Israël septem illa millia, qui, genua coram Baale haud curvaverant, conservare in verâ fide potuerit, non deessetamen in ipso Papatu, quos tanquam religionis Lutheranae testes vel in omnibus doctrinae Christianae, ad salutem necessariâ, partibus, ceu in primorum seculorum scriptoribus, quos patres vocamus, vel in præcipuis fidei articulis, Pontificiâ confessioni oppositis, ceu in seq̃viorum seculorum auctoribus, laudare possim⁹. Ex quo vis veritatis, quæ latere non possit, cognoscatur, desumaturq; præsumptio, si major ipsis concessa fuisset libertas, futurum fuisse, ut veritatem pleniori mensurâ admisissent. Cui fini omnium primus *Matthias Flacius Illyricus* ingenti operâ & Herculeo labore, perreptatis & excussis Germaniæ Italiæq; Bibliothecis, (2.) *Catalogum testium veritatis* confecit, tanto in pretio habitum, ut vel decies recuderetur. De quo *Flacius* ipse in Præfatione: *Ob hoc ipsum in hoc scripto omnes eos, quantum quidem fieri potuit, collegi, qui aliquo modo testimonium ante Lutherum veritati Christi contra errores & furores Anti Christi dederunt, adversariorumq; erroribus, officii neglectioni & perditissimâ vitâ contradixerunt, ut reipsâ ac experientiâ ostenderem, semper fuisse multa piorum millia, quæ aut ab omnibus aut à plerisq; erroribus Romani Baalis abhorruerint, eis contradixerint & ad Dominum ardenter pro libera-*

(2.) Apud Melch. Adam, Vit. Theol. p. 475.

DE CONFESSORIBUS VERITATIS.

beratione ex tantâ captivitate gemuerint. Patrum nostrorum memoriâ hoc institutum latius curatiusq; prosecutus est immortalis memoriæ Theologus, D. Jo. Gerhardus in Confessione, quam vocat, Catholicâ, qui, illorum, ait, testimonia, qui Papalibus erroribus cataclysmi instar inundantibus nullâ periculorum ac minarum ratione habitâ masculè contradixerunt, quorum complures testimonium suum voce vel scripto prolatum etiam sanguine suo obsignare minimè dubitarunt, in hoc libro in medium producere fuit animus, ut liquidò manifestum fieret, superioribus illis, quæ doctrina reformationem præcessere, seculis nec Deo Ecclesiam, nec Ecclesiæ veritatem, nec veritati confessores unquam defuisse. (3.)

III. Ut verò illi Theologi quandam testium nubem ex omni Ecclesiæ ætate Divinæ, quam Lutherana Ecclesia profitetur, veritati suffragantem, produxerunt: ita alii singulares Ecclesiæ ex vario seculorum ordine doctores, Lutheri doctrinæ vel ex toto vel ex parte adstipulantes. Augustinum in Parallelis Jo. Pappus, & postea Anton. Reiserus, Chrysostomum Jo. F. Mayerus, Justinum Martyrem Christian. Nifanius, Thomam Aquinatem Jo. Georg. Dorscheus, Carolum V. Imperatorem denuò Jo. Frid. Mayerus. Judicatum summo Ecclesiæ nostræ ejusque doctorum consensu fuit, utilissimam & ad convincendos adversarios efficacissimam operam in id argumentum collocatam esse. Sed Arnoldo, ut universa Ecclesiæ nostræ instituta, ita hoc quoque sine censorio supercilio & aculeatâ suggillatione dimittendum non fuerat. Si enim indifferentia sunt omnium religionum placita, dummodo animum tuum à vitiorum immunditie liberes, studeasq;

A 2

(1) In Dedic. Epist.

deasque morum pietati, quod nempe primum ultimumque religionis Arnoldinæ principium est, quid opus est, argumenta curiosè conquirere, quibus veritatem unius religionis præ alterâ stabilias, cum nulla religio ab erroribus sit immunis & si rem Arnoldino oculo (mit unpartheiſchen Augen) intueamur, omnes, qui hæreticorum hætenus nomine five in antiquiori five recentiori Ecclesiæ historiâ traducti fuerunt, rectius circa veram religionem senserint, quam Lutherani? Nobis verò quid rodât in innocuo hoc instituto carpatque, quibusque rationibus optimorum Theologorum operam perstringat *Arnoldus*, dispiciendum est.

IV. Itaque primò ipsummet institutum, tanquam circa rixas Theologicas occupatum, infructuosum esse decernit. Ad I. ipse Paulus, testes doctrinæ suæ adversus gentiles allegat fidei ipsorum domesticos, Poëtas, Aratum, Menandrum & Epimenidem, *ut proprio ipsos testimonio convinceret*, ait Chrysostomus. Ceu & jam olim Moses ad ipsorum hostium Ecclesiæ suffragium provocavit, Deut. XXXII. 31. Cui mori II. presso pede institerunt vetustissimi Ecclesiæ patres. Irenæus: *oportebat veritatem ab omnibus accipere testimonium, & à domesticis, quoniam & amici, & ab extraneis, quoniam & inimici. Illa enim est vera & sine contradictione probatio, quæ etiam ab adversariis ipsis singula testificationis profert, in ipsâ quidem manifestâ suâ visione convictis de præſenti negotio, & testificantibus & significantibus, postea verò ad inimicitiam erumpentibus & accusantibus & volentibus, non esse verum suum testimonium.* (4) Chrysostomus: *semper*

(4) IV, adv. Hær. c. XIV.

per infidelium & adversantium religioni testimonia majorem habent fidem. Et hoc est ex omnipotenti sapientiâ DEI, ut inimici veritatis fiant ipsi testes veritatis & suâ linguâ prædicent. (5.) Estque hæc probatio III. ita naturali judicio conveniens, ut inde Icti regulam, quæ in judiciis ubique obtinet, condiderint: *confessio oris proprii est omnium probationum optima & superlativa.* Cui accedunt IV. utilitates aliæ, ex adversariorum testimoniis resultantes, quas fusè enumerat atque adeò argumenti hujus, ex hostium testimoniis deprompti, valorem & robur ex instituto vindicat *D. Gerhardus.* (6.) Denique V. quid aliud fecit ipse *Arnoldus*, toto libro quarto, immò in universo opere suo *Historiæ Hæreticæ*, quam ut ex hæreticorum & Fanaticorum testimoniis religioni suæ Indifferentiæ robur assereret & auctoritatem? Quoties in partes suas non sine blanditiis vocat eos, quorum antea instituta condemnaverat & acerbissimis dictis fuerat infectatus, si quidpiam pronunciare videntur, quod suæ hypothesei inserviat? Exemplo sit bonus *Chytræus* noster, qui quando in rixas Scholasticas invehitur, non sine honoris præfatione ut testis veritatis adducitur: Ein redlicher Mann um selbige Zeit gibt gar ein schlecht Zeugnis von der Freyheit der wahren Religion/wann sie nicht auff die Übung der wahren Gottseeligkeit/Glaubens und Gebets/sondern zu Vermehrung des Gezäncks und Gebeisses in unnützen und ehrgeizigen Disputationen angewendet würd. (7) Si verò de Theologiâ ipsius sermo est, so ist es eine Platonische Lehre/darinnen nichts Geistliches / sondern nur etliche Philosophische Flosculi und

A 3

und

(5) Hom. LVII, in Gen. (6) Conf. Cath. prooem. p. 8, f. (7) Part. II, H. E. & H. p. 34.

und Redens-Arten und Sententzen der Heiden und Poëten vorgeleget werden; Und wann man ja noch Christ und seiner Lehr gedencket / dannoch kein Geist / Leben / und Kraft darinnen verspüret wird. (8.) Increpet te DEUS, Satan!

V. Falsum esse secundo proclamat, quod testes illi à nostris laudati in omnibus singulisque fuerint Lutherani; & quamquam illi in nonnullis Lutherano- rum doctrinæ consentiant, in plurimis tamen asserit notoriam & palpabilem reperiri differentiam. Qvis verò nostrorum hoc unquam negavit? Aut quis eorum, qui huic operi manum adposuerunt, non discretis potius verbis protestatus est, non in omnibus singulisque semper, sed in plurimis, iis imprimis, quæ ad ipsa intima regni Pontificii spectant, testium illorum nobiscum consensionem promitti? Testes se producere ait Flacius, qui aut ab omnibus, (ceu fecere Waldenses apud Æneam Sylvium:) aut à plerisque erroribus Romani Baalis abhorruerint. De Parallelis suis in Dedicatione monet Pappus: promittebam, velle me ex ipso Augustino omnes & singulos Confessionis nostræ Augustinæ articulos liquido comprobare; & nihilominus tamen admonebam, non esse mihi ignotum, quod suas etiam opiniones ex eodem Augustino Pontificii soleant defendere: ipsumque Hieronymum Torrensem Jesuitam Dillinganum nominavi, qui ante annos viginti tres ex operibus Augustini satis crasso collecto volumine id sit conatus. Illud tamen perspicue adjeci, quia futurum sit, ut ex D. Augustino contraria interdum testimonia proferantur, judicem nobis necessarium futurum esse, qui nos doceat & confirmet, quibus Augustini testimoniis credere &

(8) Ibid. p. 24.

DE CONFESSORIBUS VERITATIS.

7

re & quibus salvâ ipsius auctoritate fidem debeamus abrogare; atque ideò necessariò nos ad sacro sanctam Scripturarum Divinitus inspiratarum auctoritatem esse reversuros. In iis, quæ præcesserant, hanc suæ assertionis rationem reddiderat: frustra talem quæri Ecclesiæ omnium temporum consonantiam, ut nevi nulli, nulla doctrinæ inclinatio appareat; adeoque nec Papæ os vel unum ex omni antiquitate doctorem sistere posse, qui in omnibus singulisque cum ipsis concordet. Id itaque quis à Lutheranis requirat? De Chrylostomo suo asseverat Mayerus, ostensurum se: *QUANTUM* dissentiat à Conciliabuli Tridentini decretis? Quid & per plura capita præstat atque subjicit sub finem: plura consensionis capita reperi, sed hæc ad confundendū adversarium suum sufficere posse. Dorscheus verò in Dedicatione admonuisse se ait collocutorem quondam suum, virum Romano Catholicum, annon ipsi aliquando in lectione Thomæ Aquinatis conscientia dictasset, Thomam propendere in eam sententiam, quam ille persequeretur? Thomam habere hypotheses, quibus Lutheranorum dogmata defendi possent? Thomam debilius tractare causam eam, quæ hodie pro infallibili veritate venditur & sic tacitè confiteri, tutius in adversâ parte stari posse? Thomam eos, qui nobiscum senserunt & ab ipso diversifuerunt, nequaquâ inter hæreticos computare? Hæc igitur, non verò omnimodum consensum, dum in Thomâ suo confessore comprobare voluit, comprobavitque Dorscheus, iterum notanter concludit: & sic absolvimus Confessorem, inter densos errores VERITATIS stricturas subinde admittentem & emittentem. Ecce, Thomam profitetur Dorscheus densis sui seculi erroribus implicitum, stricturas veritatis, (sunt autem stricturæ

scin

scintillæ ex igne emicantes, non flamma, plenam de se lucem diffundens) non ubique sive in omnibus, sed in his illisve *subinde emisisse*! Quæ itaque te mentis infania occupat, *Arnolde*, ut contra scientiam tuam & conscientiam, (quis enim in tam diffusa omnium scriptorum lectione ignorasse te hæc credere possit?) consensus illius scriptoribus imputes, daß sie Chrysostomum, Augustinum, Thomam Aquinatem und andere zu guten Lutheranern zumachen in grossen Büchern/ (ut nempe in longè majoribus vastioribusque libris omnes hæreticos in bonos Christianos convertis tutemetiple, non obstante, quod iisdem non in omnibus singulisque assentiaris, eosdemque ut testes veritatis (*) prolixè dilaudas) bey der handgreifflichen Mißhelligkeit sich bemühet haben? Neque est, quod excipias, nisi scriptores illi Lutheranis in omnibus consentiant, bonos eos non fore Lutheranos. Illa enim ipsa locutio: zu guten Lutheranern machen/ crassam in Te calumniandi libidinem manifestat. Nec enim quisquam unquam dixit, Thomam Aquinatem bonum Lutheranum fuisse, quæ loqvendi ratio plenissimum Thomæ cum nostrâ doctrinâ consensum arguit, quem longè a se removit Dorscheus. Aut si talis cuiquam loqvella excidit, bonum is Lutheranum non *απὸ αὐτοῦ*, sed *ἐκ τῆς*, secundum multa nempe, aut præcipua etiam capita, quæ nos inter & Pontificios disceptantur, & nos ab invicem dirimunt, intellexit. *Verius* id equidem de Chrysostomo & Augustino enunciaveris, qui neque iis obsepti fuerunt tenebris, quæ Aquinatis seculum obnubilarunt, & quicquid erroris ex ævi jam inclinantis genio iisdem adhæsit,

(*) Tom. IV. p. 760.

DE CONFESSORIBUS VERITATIS.

fit, id, quippe nulla cum animi malitiâ & pertinaciâ conjunctum, facile ipsis à benignissimo DEO fuit condonatum; neque adeò qualescunque illi errores boni Lutherani, si per hanc nomenclationem conformatum ad Divini verbi regulam Christianum intelligas, appellatione eosdem exuere potuerunt. Non ignorabat hæc, educatus in disciplinâ Lutheranâ *Arnoldus*, sed superiori scilicet veriori que lumine collustratus, mavult nunc cum nomine *boni Lutherani*, (quod quia sectam sapit, sudes ei est in oculis) non minus ac alibi passim cum nomine orthodoxi, sacros ludos agere, aliisque persuadere, ac si Lutherano quoad professionem doctrinæ nomine insigniri nemo possit, nisi qui minutiis omnibus & rixis hodiernorum Lutheranorum calculum suum addiderit. Sed reddet ille aliquando DEO, justo iudici, irreverentiæ hujus & contemptus, quo propriam subinde matrem consputat, gravem rationem.

VI. Tertiò admodum difficile fore pronunciat *Arnoldus*, justis argumentis comprobare, quod Carolus V. Imperator, desertâ sectâ Papæ ad Lutheranam accesserit, id est, ut ille denuò per consuetum sibi & confortibus suis ludibrium interpretatur, *opinionibus & controversiis* (in quibus nempe Lutherana religio, sprete verâ pietatis praxi, unice juxta ipsum consistit) animi quandam curam impenderit, atque adeò Lutherana in religione, seu morte verè Lutherana (*gut Lutherisch*) fuerit defunctus. Vellicat denuò Theologum de Ecclesiâ nostrâ, ut universim, ita jamdiu scriptis adversus Romanæ curiæ assecclas gloriosè meritum, *D. Jo. Frider. Mayerum*. Is enim peculiari dissertatione Carolum V. morte Evangelicâ obiisse

B

advers.

adversus Marcum Schoenmannum, Jesuitam, defendit Anno MDCXXCII. in quâ positâ thesi: Evangelicâ morte obire, qui in solis Christi brachiis moriens recumbit, qui gaudia nunquam finienda ob acerbissimæ passionis Jesu merita, ex merâ cœlestis Patris gratiâ expectat, hoc ipso modo hac vitâ functum esse Carolum ait, testesque producit, non partium studio suspectos, sed Papistas ipsos, fidei Romanæ filios, Famianum Stradam, Jac. Augustum Thuanum, Pauli IV. P.R. Secretarium, Abbatem de S. Real. (addit celeberrimus polyhistor *Wagenseilius*, auctorem libri: *Hispanica dominationis arcana* inscripti, (*) qui narrationi suæ adjicit, disputasse inquisitores: annon ob id, quod solâ fide salvari voluerit Carolus, ossa illius effodienda & comburenda essent? Jo. Jac. Beckius (†) adjungit Gerhardum Busdragum, Episcopum Argolicensem) quibus jungit Mayerus consuetudinem, cum iis in extremis cultam, quide Lutherana hæresi vehementer fuere suspecti, Jo. Ægidio, Constantino Pontio & Bartholomæo Caranzâ; è quibus Caranza atque Pontius, mortuo Imperatore, ad inquisitionis tribunal rapti ad rogam damnati sunt. Dum Evangelicâ morte obiisse Carolum probat, non universam laudat vitam Caroli aut religionem Evangelicam, sed moriendi tantum modum commendat, quum non implorando Mariam sanctosque & ad merita propria provocando, quod facere, cum obeunt, Pontificii solent, sed Lutheranorum more omnem in opera sua fiduciam abjiciendo, solique se Christo & unicè tradendo ex hac vitâ migraverit. Id enim, nec

qvic-

(*) In Per. H. V. Sec. XVI. p. 542.
868. 174.

(†) Im Lutherth. vor Euth. p. 12.

quicquam amplius, cæteri quoque, qui de morte Caroli
judicium ferunt, tradidisse comperiuntur. Lucas Osi-
ander : *In festo Matthæi mortuus est Carolus & quidem*
in confessione nostræ religionis Evangelicæ, quoad articulum
justificationis. (9) Quoad articulum, inquit, justifica-
tionis. Ita prorsus Chytræus noster. (10.) Historia Ec-
clesiastica Gothana : *mortuus, meliori, ut fertur, doctrinâ*
imbutus. Certè qui morienti ei adfuit Theologus, Constanti-
nus, à Philippo Filio postea ad ignem damnatus fuit. (11.) In-
ter ipsos Pontificios huc digitum intendit Petrus Sva-
vis, qui : *Pontius ante paucos dies diem suum obiverat in*
carcere, in quem statim à morte Caesaris propter hæresis su-
spicionem coniectus. Atque ea in corpus exanime sevitia
summâ consternatione mentes omnium perculit, nullam sibi
aut conniventiam aut misericordiam promittentium ab eo,
qui ne cum illo mitius agendum sibi putavit, cujus infamia
aliquam ignominia labem carissimi parentis sui Caroli me-
moriam adsperserat. (12.)

VII. Poterat mirum cuiquam videri, quî tantope-
re laboret Arnoldus, ut ex Evangelicè morientibus exi-
matur Carolus, cum nec eximant eundem fide omninò
digni ex ipsâ Rom. Ecclesia Scriptores, quod testimonii
genus cæteris omnibus efficacius esse universi profiren-
tur; quique ex nostris de veritate historiæ haud du-
bitant, horum unicè fide nituntur? Sed nempe Arnol-
dinum animum, Indifferentismo ebrium, ipsa descri-
ptio Lutheranismi, quem calumniosè asserit à quibus-
dam nostrorum Carolo morienti tribui, apertè prodit,
dum ait : *der Kåniser werde sich nicht umb Meinungen*

B 2

un, d

(9.) Sec. XVI. p. 664. (10.) Sax. Lib. XIX. p. 126. & Orat. in Carol. p. 36
(11.) Lib. II. p. 767. (12.) Lib. V. Hist. C. T. p. 368.

und Streit-Fragen bekümmert haben. Hoc enim ἐν ᾧ ἀλλήλῃς ponit ei locutioni: gut Luthersch sterben/oder sich von der Sect der Papisten abziehen/ und zu andern schlagen. Sunt itaque Arnoldo: sich umb Meinungen und Streit Fragen bekümmern/& gut Luthersch seyn ἡ ἀποστασία & idem significantia. Indifferentismo enim suo omnis in religione differentia inimica est atque adeò opus haud fuerat, ut Carolus desertâ unâ religione accederet ad alteram & sectario hoc malo extremum vitæ suæ commacularet. Animi tantum pietas, si beatâ defungi morte cuperet Carolus, requirebatur, susque deque habitâ illâ opinatiunculâ de fiduciâ in solum Christum, non in opera sua collocandâ, quæ cerebrina fides parum faceret ad beatitudinem ipsius vel procurandam vel sufflaminandam. Utrum homo solâ fide, an operibus simul vel solo etiam operum merito justitiam & salutem adipiscatur, rixam esse scholasticam, in contentioso Theologorum cerebro natam & ad verum solidumque Christianismum nihil momenti, nihil subsidii adferentem. Qui itaque Theologi tantopere disputent, Carolum solâ fide, non operibus suis innixum ex hac vitâ decessisse, atque adeò à Romanæ Ecclesiæ communione sese separasse, eos de lanâ caprinâ disputare & Carolum iniquè incusare sectariæ illius perviciaciæ, quæ vero Christianismo è diametro sit adversa. Dubitandum enim non esse, Carolum ipsum sapientiores fuisse, quam ut liticularum harum sollicitudine tangeretur, cujus quippe una cura fuerit, ut à rebus hujus seculi & infestissimis Theologorum altercationibus remotus DEO servire unice posset. Id ut vehementius exaggeret Arnoldus, fingit calum-

calumnia, esse inter Theologos Lutheranos, qui affirmant, es habe sich Carolus in allem / (nempe in allen Meinungen und Streit-Fragen / vult dicere, in allen Lappereyen und Zänckereyen) von der Sect der Papisten abgezogen und zu andern / nempe denen Lutheranern / geschlagen. Nec unum quidem nominare potest, cui hoc vel per somnium venerit in mentem, nedum ut id disertè assereret. Stolidi verò esset consequentia, si quis ex eo, quod Evangelico cum solatio ex hac vitâ migraverit Carolus, colligere vellet, in omnibus cæteris religionis partibus Lutheranorum doctrinam amplexum fuisse. Ne quidem id sequitur, si quis dixerit eò quod Evangelicè obierit, beatâ morte fuisse perfunctum. Qui enim ex Pontificiis prævia errorum omnium, quibus implicatus per totam vitam fuerat, & peccatorum poenitentiâ, rejectis propriis & Sanctorum meritis, solâ in Christum ejusque meritum fiduciâ subnixus moritur, is quidem publicâ professione fidei & expressâ errorum, quos antea toverat, reprobatione Lutheranus factus non est, non tamen ideò salute excidit, quia errores, si quibus adhuc implicitus est, non cum quadam animi malitiâ & pertinaciâ, defendit, sed Deo, ut cætera peccata sua, deprecatur, inque Christo, qui pro omnibus erroribus & peccatis justo in cœlis judici satisfecit, firmissimâ fide recumbit. Præcipuè, cum qui spretis omnibus suis aliorumque hominû meritis soli Dei Gratia in Christo confidit, hoc ipso plerisque Pontificiorum erroribus nuncium mittat. Rectè enim de verâ justificationis doctrinâ judicavit Chemnitius: *est hic locus tanquam arx & propugnaculum totius doctrinae & religionis Christianae, quo vel obscurato vel adulterato vel subverso impossibile est puritas*

tatem doctrinae in aliis locis retinere. Salvo autem hoc loco corruunt per se omnes idolomania, superstitiones & quicquid est corruptelarum in omnibus ferè aliis locis. (13.) Quam doctrinam cum pro more suo eleuet *Arnoldus*, eamque inutilis & frivolæ contentionis nomine infamet, denuò audiat Chemnitii verba, quasi directo studio ipsi opposita: *flagitiosa & impia esset nostra ignavia, si hac, quæ tanto labore & mirando beneficio DEI ex fundamentis Prophetis & Apostolicis nobis in hoc articulo tradita & monstrata sunt, vel negligenter discendo & frigidè docendo amitteremus, vel in certaminibus molliæ quadam nobis eripipateremur.* Quid dixisset Divinus post Lutherum Ecclesiæ doctor, si per temporum nostrorum infelicitatem audire ipsi contigisset, surgere in Ecclesiâ nostrâ homines, qui non ex ignaviâ & molliæ salutarem de justificatione solius fidei doctrinam labefactari permetterent; sed directo consilio & datâ operâ impugnarent, eandemque exquisitissimis ubiq; dictis & maledictis flagellarent? E quibus chorum ducit *Arnoldus*, inque hoc illato veræ doctrinæ bello doctori suo fidem dextramque strenuè porrigit discipulus, *Christianus Democritus. (14.)*

SPECIMEN SECUNDUM.

De Colloquio Emmendingensi, à Jacobo Marchione Badensi instituto.

I.

DE quo *Arnoldus* hunc in modum: *Er Jacobus Marggraff zu Baden / stellet zwar Anno 1590. zu Em.*

(13. Loco de Justif. p. 216. (14.) Ut in opusculis suis passim, ita cumptimis in nupero duplici cum titulo edito libello de Justificatione. Nisi forte alius sit Christianus Democritus, alius Democritus Christianus, qui tamen in ipso, quod tractant, argumento amicissime conspirant.

Emmendingen im Brisgau noch ein Colloqvium an/ dar
innen 7. sessiones gehalten wurden / insonderheit zwis-
schen Johanne Pappo dem Straßburgischen Theologo
und Georgio Hænliuo, und zwar von der obigen ma-
teri, nemlich dem articul von der Kirch und ihrer stäten
Währung. Wobey es aber widerumb sehr confus zu-
gieng und die affecten sich allerseits hefftig eusserten /
daß es auch einen so elenden Ausgang gewahr / daß
die Papisten nicht gnug triumphiren und pralen kunten.
Allegatur Historia Colloqvii Emmendingensis, à me
ante duodecennium edita, c. II. sqq. (1.)

II. Delatum est ante complures annos, cum ad-
huc Durlaci in Aulâ & Gymnasio sacris functionibus
præessem, ex Archivo Serenissimi Principis in manus
meas Protocollum Colloqvii hujus Emmendingensis,
calamo *Laur. Schyrii*, Concionatoris Aulici, quem ad
Colloqvium Emmendingense suo nomine ablegaverat
Ernestus Fridericus, Marchio Badâ-Durlacensis, in ipso
colloquio exaratum & Principi postea suo exhibitum.
Id unâ cum Historiâ hujus Colloqvii, ex variis monu-
mentis, editis ineditisque, (qvâ in re eximiam mihi
operam & humanitatis prorsus singularis officium præ-
stitit illustris *Jetus, Jo. Schilterus*, quod adhuc grato a-
nimo agnosco) anno superioris seculi XCIV. in publi-
cum evulgavi. Demonstravi singulari capite, (2.)
quamquam ex Pontificiorum parte non tumultuariè
tantum universa & sine ordine, sed per fœdas etiam
præstigias & omne offuciarum genus, ut Pappo impo-
nerent eundemque confunderent, acta fuerint, intra me-
tas tamen se suas ita continuisse Pappum, ut admirabi-
li

(1.) Sec. XVI. p. 200. (2.) Cap. XII. Item c. V. & seqq.

lis ipsius modestia & singulare disputandi artificium, & sacra eruditio, eaque varia & exacta, ubique eluxerit & meritò commendaretur. Hoc tantum historiae narrationis lumen commovere *Arnoldum* non potuit, ut à consuetà sibi censendi perstringendiue licentiâ temperaret. Nec enim officium se fecisse historici ab affectuum dominio vacui persuasus est, nisi id laudaverit, quod alii reprehendunt, vituperet, quod alii probant & dilaudant.

III. Quid itaque est, quod in partē Lutheranā meritò desideres? Affectuum intemperies, ait *Arnoldus*, ubique ita sese prodidit, ut miserrimus sequeretur eventus, neque Papistæ de victoriâ à parte Lutheranâ obtentâ, satis gloriari, satisque triumphorum agere potuerint. Lata nempe sententia est à iudice. Dixit *Arnoldus*, fallere & falli nescius. Ratio ex ipso colloquio nulla addita est, quia ex Spiritu loquitur & unctione. Rem ubique malè, impiè, flagitiosè, ergo & in præsentī negotio egerunt Lutherani, homines quippe rixosi & DEI Spiritu destituti. Et quid testimoniis opus est, infelix rem omnem manifestat eventus. Deseruit Lutheranam religionem *Jacobus*, provincias sibi subjectas Romano iugo subjecit. Reportata à Papæis victoria est, posita tropæa, acti triumphi.

IV. Meritò dubites, utrum historiam hujus Colloqvii legerit *Arnoldus*, an verò, quod verissimillimum mihi est, titulos tantum capitum inspexerit? Neque requiri etiam ab uno homine potest, ut in argumento, per omnia seculorum tempora diffuso, omnia rerum gestarum monumenta, quod in viribus humanis non est, intra id præcipuè ætatis spatium, in quo constitutus

tum

um fuerat *Arnoldus*, aut legat curatè aut expendat. Sed verò id si facere non possit, à temerario iudicio, quod ex historia ignorantia non cœcum & iniquum esse non potest, temperare sibi debet. Quod verò colloqvii historiam haud legerit *Arnoldus*, id indicio est, quod principes in colloqvendo personas ignoret & Zehendero, Jacobi concionatori Aulico, qui cum Pappo congressus est, substituat Hænlinum, Rectorem & Professore Friburgensem. Qui ex viciniâ advocatus à Marchione fuerat, non ut eandem disputationis aleam subiret, quod & dicente Principe recusaverat, sed ut de sententiâ Romanæ Ecclesiæ, sicubi opus foret, eamque Lutherani in dubium vocarent, testimonium redderet. En ipsa Principis verba: *Heri Rectorem Friburgensem rogavi, vellet huic colloquio adesse, non ut disputet, deffen Er sich auch beschwehret*, (conscientiâ ne infirmitatis, an desperatione causæ, incertum) *Sed propterea, quia nuper in quodam loco nobis objectum fuit, es seye der Papisten Meinung nicht / was wir Ihnen fürgerorffen; so haben wir Ihn/als einen Papisten/dazu ertheiten/dasj nige zu bezeugen.* (3.) Quemadmodum & ipsa Protocolli nuda inspectio id docet Et quamquam nonnunquam interlocutus fuerit Hænlinus, quod rarissimè factum, ex eo tamen tam collocutoris personam sustinuisse dici non potest, ac vel ipse Princeps collocutor non fuit, qui longè frequentius, immò frequentissimè intercessit, vel Nysæus, Ecclesiæ Emmendingensis Superintendens, antea Professor Academiæ Basileensis, vel Casparus Ingeranus, Pastorum Hochbergicorum citra dubium unus, qui & ipsi symbola interdum sua contulerunt. (4.) Quam negligentem igitur oculo historiam colloqvii inspexerit *Arnoldus*, vel hinc liquet. Ex quo clarissimum est, & reliquum de ipso colloquio iudicium ex cœcâ ignorantia, cum illâ, quæ totius operis Historico-Hæretici primum ultimumque fundamentum est, præsumptione, ac si nihil rectè unquam post unum alterumque à cœptâ reformatione annum intra Ecclesiam Lutheranam à Theologis actum fuerit atque adeò necessario ad novi & Luthero longè doctioris meliorisque reformatoris, *Arnoldi*, religionem, quippe nulli sectæ obnoxiam, ab omni carnali

C

sapien-

(3.) Vid. Protoc. p. 6. (4.) Vid. Protoc. p. 56. Et Histor. p. 178.

sapientiâ longè remotam & Spiritu plenissimam accedendum sit, conjunctâ, unicè profluxisse.

V. Coeterum revoco *Arnoldum* ad fidem historicam, eamque, quod requirit maximè ipse, à partium studio remotam, utrum vel syllabam unam in universâ de hoc colloquio narratione, ipsoque inprimis Protocollo, vel indicium etiam ullum aut vestigium reperiri liceat, è quo constet, vel affectibus unquam indulsisse Pappum, vel quacunque ratione dedisse occasionem, cur colloquutionem vel intelix fuerit secutus eventus, vel Papistæ de re in colloquio probè & masculè gestâ jure meritoque triumphare potuerint? Id nisi liquido certisque ex documentis ostenderit, malitiosi calumniatoris, cum contrarium ex omnibus paginis scire potuerit, & ne proximo suo foedam & tam atrocem injuriam inferret, scire debuerit, notam nunquam effugiet. Demonstravi immotis argumentis I. requisitum fuisse Pappum ad Principem sine ullâ habendi colloqvii significatione & ad colloqvendum, quod tanquam imparatus declinaverat, precibus, obtestationibus & vi quasi quadam ab Ecclesiæ ministris ipsi illatâ pertractum, quippe qui speraverant fore, ut ad sanam mentem rediret Princeps, nec Ecclesiis ipsorum periculum crearetur. (5.) II. Pappum sub specie privati de religione colloqvii, sich mit Ihme in causâ religionis gnädig zu unterreden/ ad colloqvendum pertractum, Principem tamen in ipso congressu perpetuum habuisse adversarium, cum tamen persuasus fuerit Pappus, se Principis personam & religionem ipsius Lutheranam adversus Pistorium & creaturas ipsius tueri debere. (6.) III. Pappum causam agere debuisse Ministerii Hochburgici, Marchioni tanquam hero suo obsequii & infimæ reverentiæ sacramento subjecti, contra quem ne hiscere quidem poterant, nisi carceres illicò iisdem & extrema quæque minaretur. (8.) IV. Pappum Ministerii personam repræsentare, cui tamen permissum non fuit, cum Ministerio sententias conferre. (8) V. Pappum adigi ad disputandum & materiam tamen, quam vel defenderet, vel

(5) Pag. 202. §. VII. (6) Pag. 205. §. II X. (7) Pag. 208. §. I X.
(8) Pag. 210. §. X.

vel impugnaret, haud proponi adigi verò econtra ad vagas Principis quaestiones & scrupulos eundem vexantes in publico con-
 gredientium actu respondere. (9.) VI. Pappo concessum non
 esse, ut certis legibus & legitimo ordine disputatio coërceretur,
 abs quibus confusio devitari non poterat. (10.) VII. Pappum
 summâ & incredibili modestiâ in toto disputationis cursu uten-
 tem, impari à Principe modestiâ tractatum, nec sine Pistorii & Au-
 licorum contemptu & ludibrio dimissum fuisse. (11.) IX. Par-
 tem adversam res meridiano sole clariores cavillatam esse. (12.) IX.
 Pappo ad plurimas objectiones concessum non esse, ut responderet,
 sed antequam absoluta esset responsio, interloquendo id efficere
 conatam esse partem adversam, ut ne in Protocollo posthac re-
 sponsiones ad objecta legerentur. (13.) X. Protocolum, ne vel
 de clade alterutrius partis vel de victoriâ testari posset, à Principe
 abolitum, saltem auctoritatem Protocolli publicam ademptam
 esse. (14.) Quæ omnia singulaque convincunt, Pappum unâ
 cum parte Lutheranâ, quantumlibet potentioris partis violentiâ
 & technis pressum, nihil tamen unquam commisisse, quod vel
 veritati præjudicaret, vel personâ suâ esset indignum, adeoque
 iniquissimè scripsisse Arnoldum, ex utrâque parte affectuum
 vehementiæ frena laxata esse, occasionemque ex eo Pontificiis da-
 tam, de victoriâ sibi gratulandi.

SPECIMEN TERTIUM.

De Luthero & quibusdam ei vel objectis vel
 adscriptis.

I.

Quamquam primis reformationis suæ annis Lutheri ministe-
 rium verè Christianum, Deoque acceptum & hominibus sa-
 lutare fuisse profiteatur *Arnoldus*: anfänglich findet man ein vor-
 trefflich Bildnis eines Evangelischen wahren Christen und Lehrers an

C 2

Ihm

(9.) Pag. 211. §. XI. (10.) Pag. 212. §. XII. (11.) Pag. 213. §. XIII. (12.) Pag. 218.
 §. XIV. (13.) Pag. 220. §. XV. (14.) Pag. 225. §. XVI.

Ihm in den ersten Jahren und nach dem ersten Grund der Christlichen Lehre / darinnen er voller Krafft gewesen und warhafftig von Gott mächtiglich regieret und gebraucher worden / als ein theures Werkzeug seiner Gnaden; (1) quamdiu nempe sub cruce & persecutione pressus fuerit & afflictus, neque in illâ vel tutelam ab hominibus vel solatium habere potuerit, quo statu omnium optimè cum Christianismo sit comparatum; negari tamen non posse ait, quamprimum certamina cum adversariis initium sumpserint, (bey angehendem Gesecht und da der innerliche Streit unter denen Lutheranern angegangen) animumque ipsius hominum laudes & encomia extulerint, Luthero accidisse id, quod & alii Ecclesiae doctores, cum efferuntur animo tuo, pari soleant: so bald das Herz einen sicherbahren Schurz und Trost mercket/ so bald will es oben auß/ und ferner sich mitten in dem Ausbruch des Hochmuths selber nicht/ fänger an über Andere zu herrschen/sich selbst aber groß zumachen/und zwar meistens unter dem größten Schein des Eynffers/der reinen Lehr/der guten Absichten / ja auch der Demuth und Sanftmuth selber. (2.) Quæ & de Luthero deque Lutheranâ Ecclesiâ post prima reformationis initia vera fuisse, adeo ut Lutherus ipse, antea modestus, pacificus & humilis, longè à sese tactus fuerit diversus & Ecclesia ab ipso quasi noviter ad veram solidamque pietatem plantata in rixas & certamina de controversiis cum vario sectarum genere degeneraverit, ex quo veræ religionis totalis corruptio & prolapsus vivente adhuc Luthero & longè magis adhuc eo fatis functo fuerit secutus, ex instituto per integram seculi decimi sexti historiam comprobare adlaborat.

§. II. Equidem nemo unquam nostrorum fuit, quin adprobaverit id, quod de Luthero tulit iudicium, optimus sapientissimusque Joach. Camerarius, cujus verba & Arnoldus sua facit: Wann vorreffliche Leute etwa wo anstossen/ so kan es selten ohne Laut und Werckmahl abgehen. Die sehe ich aber/ daß die Erzählung etwas mißlich seye. Dann bey eilichen ist Lutheri Muth so sehr verhaßt/ daß sie Ihn auch gleich / wann si Ihn hören/ verfluchen. Dingenge können einige wiederum nicht leiden / daß auch daß geringste an seinen Worten

(1.) Sec. XVI, p. 45. (2.) Ib. p. 46. & f.

Worten und Wercken getadelt würd und wer daß ihu / den schelten und schreyen sie alsobalden vor einen Süllosen Mann aus. Ich halte davor / man müsse erschlen / was man erfahren und wahr zusehn weiß und dabey weder Misgunst scheuen / noch Gunst suchen. Wer dieses vor grosse und berühmte Leute schwimpflich hält / wann man etwas tadelhafftes an ihnen bemercket / der hat gar zu einen milden Begriff von dem Zustand der Leute. Dann SOZ allein hat diesen Vorzug / daß er ohne Fehler ist. Die Menschliche Natur aber ist dessen nicht fähig; [3.] non tamen ideo vel detecta Noæ pudenda à filiis aliorum risui exponenda sunt, ut non detestari tantum piorum beneque de Ecclesiâ & pietate meritorum vitia & defectus, sed contemnere quoque & parvipendere id boni, quod ineffabilis DEI virtus per ipsos in hominum salutem operata est, discant, velin vitiorum erratorumque numerum referenda ea sunt, quæ recto Divini verbi iudicio laudem potius prædicationemque merentur, vel denique ipsi una cum instituto suo, ad DEI gloriam & Ecclesiæ salutem directo, prorsus de ponte præcipitandi atque pietatis doctrina, ab ipsis masculè & omnium cum adplausu defensa, sub carnalis & Anti - Christianæ contentio- nis nomine traducenda est. Id verò unicum *Arnoldi* scopum esse, ut doctorum Ecclesiæ etiam optimè dicta atque facta ele- vet & suggillet, nævos verò non excuset sed exaggeret & in tra- bales errores convertat, eos etiam, qui pro hostibus veræ Ec- clesiæ omnium iudicio antea iudicati sunt, excuset, laudet, in- cœlum tollat, non aliam ob causam, quam quia de veritate doc- trinarum fidei parum solliciti à controversiis omnibus alienum gesserunt animum & soli morum pietati externa se specie dedi- derunt, cum è contra orthodoxi Lutheri exemplo de dogma- tibus Theologicis, ut locutionibus Arnoldinis utamur, rixati fue- rint, sectas fecerint, hæreses condiderint & pios viros à coetu suo separaverint, verius autem loquendo Indifferentismo viriliter obstiterint, cœcus sit, qui non videat. Hunc finem ut assequatur, sollicito curatissimoque studio ut aliorum Theolo- gorum, ita cum primis Lutheri, cuius præ cœteris majorem

C 3

in

in Ecclesiâ nostrâ auctoritatem esse novit, maculas con-
 quirit, amplificat, etiam optima quælibet suspecta red-
 dit, carpit, insectatur. Æquum itaque est, ut virum de Eccle-
 siâ nostrâ bene meritum & in bellis pro gloriâ Dei & veritate
 gestis quendam quasi ducem & antelignanum ab impactis inju-
 stè criminibus defendamus. Nos impræsentiarum quædam tan-
 tum eorum, quæ ex Epistolis ad Marbachios exaratis, Luthero
 vel objecit *A. noldus*, vel ipsi ab aliis adscripta in vitio posuit, quan-
 tâ fieri poterit, brevitate consideraturi sumus.

III. Itaque I. majorem vulgò, quam par erat, auctori-
 tem Luthero tributam esse conquiritur: im übrigen seind freylich
 gedachter massen andere mit allzuabergläublicher Verehrung seiner
 Person etwas zu weit gegangen/ womit dem guten Mann selber nicht
 viel gedienet gewesen. (4) Subjicit exempli loco: Wie er dann von
 sich bekennet / als Melanchton die Studenten abgerichtet hatte /
 daß sie im Collegio vor Luthero aufstünden: Ich wolte/ das Phi-
 lippus mit seiner Ordnung ein gut jahr hätte. Ich muß allemahl
 des Aufstehens halber eilige Batter unser mehr betten und wann ich
 bißweilen dörfte / gieng ich ungelassen davon. Equidem is honor
 reverentia civilis fuerat, quam à discipulis præceptori cuivis exhi-
 beri non culpâ tantum caret, sed in scholis etiam trivialibus ab
 iis, qui iisdem præsunt, literarum alumni meritò injungitur. Si
 tamen, quo minus id fieret, insuetum antea fuerat, & ea vene-
 ratio aliis in eadem cathedrâ doctoribus præstita non est, quos
 forte sedendo, solum Lutherum stando, audiverant, merito Luthe-
 rus à more isto insolenti alienum animum ex modestiâ restatus
 est. Tanti tamen momenti res ista nequaquam fuit, ut subji-
 cideò hanc gnomen necesse fuerit: Und gewißlich wo nicht man-
 che rechtschaffene Lehrer durch anderer Leute unbesunnene Erhebung
 aufgeblähet würden/ man würde nicht so viel traurige Fälle und Aer-
 gernisse hören. Qvalem nempe typhum Luthero subinde, post-
 quam rixis & disputationibus operam dare cœpit, adscribit. Aliud
 verò ex Epistolis Marbachianis adfert hujus tumoris exemplum,
 ex Petri Patientis epistolâ, qui Hartmannum, Ministerii Fran-
 cotur.

4.) Sec. XVI. p. 48a

cofurtani Seniore, vocaverat *unum ex veris Christi, & Lutheri ipsius discipulis*. (5.) De quo hanc censoriam virgulam subjicit Arnoldus. *Weswegen sie sich auch nennen Christi und Lutheri Schüler zugleich / oder Christ-Lutherisch / ob wohl an jenem übrig gnug gewesen.* Unicum Patientem nominare potest, hac locutione utentem. Sed id tamen toti Ecclesiae nostrae Ministerio (hac enim technâ, hac pia fraudis decipulâ imperitis in toto opere imponit) adscribendum fuerat, ut tali *δοκίμῳ* et ab omnibus cultum esse Lutherum Indifferentismi Candidatis eò facilius persuaderetur. Quid vero peccavit Patiens? Igiturne & peccavit Gideon, qui hoc symbolum ante proelium Israelitas proclamari jussit: *hic gladius Domini & Gideonis?* (6.) *Conjunguntur,* ait D. Seb. Schmidius, *Jehova & Gideon, non ut pares, sed ut summus Imperator & inferior, ut ostendant, se non considerare in Gideone, sed in Jehova, cujus Gideon minister & instrumentum esset.* Ita planè sese habent discipulus Christi & Lutheri. An forte etiam peccarunt Apostoli & Seniores Ecclesiae Hierosolymitanæ, quando in sententiâ Synodicâ: *est visum, a jure, Spiritui Sancto & nobis?* (7.) Ad quem locum Canutus Lenæus: *Spiritui S. ut de re auctori, nobis, ut organis, quibus usus est Spiritus S.* (8.) Quid igitur Stomacharis, quid succenses Patienti, Arnoldo, quod exempla sanctissimorum virorum, quæ ad imitationem nobis nostram in literas relata sunt, (9.) secutus, pium Ecclesiae ministrum discipulum Christi, tanquam doctrinæ, quam complexus fuerat, primarii auctoris, & tamen simul Lutheri, *tanquam pretiosi Divine gratiae organi*, (tuum ipsius hoc encomium est) discipulum appellaverit? Sed verò Tibi satis fuisset, Christi discipulum dici, ut sub generali hoc nomine religionem tuam universalem eo artificiosius occultare potuisses.

IV. Sed nec II. patienter ferre Arnoldus potest, Lutherum sanctum & Divinum vocari. *Man hat auch kein Bedenken getragen / wieder die sonst gemeine praxin der Lutheraner Lutherum nach seinem Tode heilig / den heiligen Mann / item den Göttlichen Lutherum*

(5.) Suppl. Hist. Eccl. p. 557. (6.) Judic. VII. 20. (7.) Act. XV. 28. (8.) Ad Act. p. 468. (9.) Phil. III. 17.

therum junenien. (10) Allegat ex Epistolis ad Marbachios scriptis duas *Wilb. Bidembachii* epistolas, in quibus sancti & Divini nomine Lutherum insignivit. (11) Ex quo colligit subtilem quandam idololatriam, etne subtile *Abgötterey* / da man Lutherum alsuhoch und fast über Menschenliche condition erheben. Actum eâ de re in Disputatione: *Critica in Arnoldi Criticam*. (12) Inque aliâ de Sanctitate Ministerii Ecclesiastici ex instituto. Erat equidem sancti Divinique cognomen in Lutheranâ primum Ecclesiâ, sive vivos respicias, sive defunctos, ideò insuetum, quia in eum abusum in regno Papali venerat, à quo rectius edocti aliquando abhorrebant. Ex quo tamen absurdè atque iniqve colligas, non æqvè posse illud iis, qui & inculpatam in hoc mundo vitam duxerunt, & Dei gloriam Divino cum successu promoverunt, quando hinc decesserint, attribui, ac illud Apostoli jam suo tempore quibuslibet ex gentilismo convertis adposuerunt. Hi enim passim *αγιοι* vocantur. (13) Nec vero homo divinus aliud quid est quam homo pius & sanctus. Unde conversatio in simplicitate & puritate DEI à Luthero ipso redditur *der Wandel in Göttlicher Lauterkeit*. (14) *ἡ ἑὴν οἶκον εὐσεβεῖν* ipsi est ein göttlicher Wandel. (15.) *ἡ ἑὴν οἶκον εὐσεβεῖν*, Ihr eigen Haus Göttlich regieren. (16) Si itaque *εὐσεβεία* ipsa sancta & Divina vita est, cur hominem, qui pietati ex toto animo addictus fuit & in istâ pietate vitam conclusit, sanctum & Divinum, Scripturæ usu & consuetudine, quicquid sit de seculi more, cognominare non possim? Cur prædicata ista, vulgaribus quibusvis hominibus in sacris tributa, sublimiora sint, quam quæ Luthero, tanto DEI, quod *Arnoldus* ipse agnoscit, servo, convenire possint, aut quæ humanam quamcunque conditionem excedant? Sed verò innocua quæcunque in calumniandi ansam arripienda fuerant, tantum ut rixosi Lutheri auctoritas depressa vilelceret & Indifferentismi Helena thronum occuparet,

V. Jam

(10) Sec. XVI. p. 48; (11) Epist. Marb. p. 264. 269. (12) S. 3.
 (13) 1. Petr. I. 15. Rom. I. 7. 1. Cor. I. 2. & innumeris aliis in locis. (14)
 1. Cor. I. 13. (15.) II. Petr. I. 3. (16) 1. Tim. V. 4.

V. Jam III. conqveritur Arnoldus ; es seye gewiß / daß Viele von Auswärtigen und Andern sich daran geärgert/wann man Luthero eine so gar absolute Unbeirrlichkeit beygelegt / welche doch keinem sterblichen Menschen zukommet / er seye auch noch so hoch begabet ; (17) quod factum esse à nostris inter alia quoque ex ejusdem *Wilb. Bidembachii* epistolâ comprobatur, in quâ in Johannis Marbachii amorem & venerationem ex eo quoque adductum se fuisse commemorat, *quod cognovisset sancti Lutheri spem, de ipso juvene olim conceptam & gravissimum de ipso pronunciatum testimonium*, (erat enim à Luthero summo in Theologîâ gradu ornatus, ceu ex testimonio Epistolis ad Marbachios scriptis à me præmisso patescit) *ex quo ignis amoris erga ipsum accensus sit vehementius. Nam quem, inquit, Divinus Lutherus commendavit, is certè coram DEO & hominibus commendatus est.* (18.) Hocne est, absolutam infallibilitatem in rebus fidei, de quibus eo loco quæstio est, Luthero adscribere ? A quocunque quis ita commendatur, ut coram DEO & hominibus commendatus sit, is est absolutè infallibilis. Bone Deus, quale hoc est consequentiæ monstrum ? Qui in virum sincerâ, quantum ex exterioribus colligere licet, pietate & animi integritate omnibus conspicuum, hanc collocat confidentiam, neminem eundem commendaturum esse, nisi judicio is Divino pariter hominumque suffragio commendationem mereatur, is DEI dona æstimat, non verò hominem in solium Divinæ infallibilitatis transponit. An forte & Deus ipse Hiobo infallibilitatem in ipsâ dæmonis & calumniatorum principis facie adscripsit, quando de eodem pronunciavit: *non est si ut ille in terrâ vir perfectus & rectus, timens DEI & recedens à malo?* (19) Et quando Hiskias ita celebratur: *Non fuit par illi inter omnes reges Judæ. Adhæsit enim Jehovah, non recessit post eum, sed custodivit præcepta ejus. Et fuit Jehovah cum illo. In omnibus, ad quæ exivit, prudenter egit ;* (20) utrum si quis eo vivente, quia tam pio atq; prudente principe laudatus fuerat, pro verè laudato, id est,

(17.) Sec. XVI. p. 48. (18.) Suppl. p. 299. (19) Hiob. I. 8.
 (20) II. Reg. XII. 5. f.

id est, coram DEO & hominibus laudem promerente, sine idolo-
latræ crimine haberi non poterat? Cur ab eo, qui Deum timet
& ejus mandata, ne quodcunque eorum transgrediatur observat,
& cum quo Deus ipse est, non id proficisci consideremus, quod
coram DEO hominibusque laudabile est? Nempe innocua *Bidem-
bachii* locutio in sensum sinistrum & malignum abripienda fu-
erat, ut deprimi vel aliquâ cum specie Lutheri existimatio posset.
Expendat interea apud se *Arnoldus*, annon excellentius quid
ipsâ infallibilitate ipsimet adscribant, qui in cœlum eundem ve-
hant & solis à DEO inspiratis libris Historiam ipsius postponunt?
Inter quos D. Christ. Thomasius: ich halte des Herren Arnolds
Historie nach der H. Schrift vor das beste und nützlichste Buch/
das man in hoc scribendi genere gehabt hat und scheue mich
nicht/dasselbe allen meinen Auditoribus hiemit auff das nachdruck-
lichste zu recommendiren / und wann sie das Geld dafür Ihrem
Mund absparen oder erbetteln solten. Quod judicium Arnoldo
adeò non displicuit, ut amici sui librum, quo id commendaba-
tur, Auffrichtige Anmerkungen dictum, Supplementis suis tan-
quam infallibile veritatis testimonium infereret. (21)

VI. Intolerabile IV. esse existimat *Arnoldus*, alios ad imi-
tationem severitatis in scribendo, quia usus est Lutherus, invi-
tare. Eo nomine reprehendit *Wolfgangum Kæteritium*,
magno adversus ipsum iræ æstu incensus: es ist bekant / in-
quit, wie Lutherus unter andern eines feurigen hefftigen Gemüths
gewesen (paulò ante ita descriplerat: er habe ein durchbrechendes
hitziges Temperament gehabt / daß sich an nichts leicht binden lies/
und gern die Andern unter sich brachre oder nach sich zog) und da-
her in manchen Reden und Actionen so excediret habe / daß hernach
die Widersacher viel Anlaß davon genommen / übel zuurtheilen. Ja
was noch ärger ist / so haben viel von seinen Liebhabern auch darin-
nen lieber wollen Nachfolger sein / als in seinen Tugenden / oder in
der Sanftmuth und Liebe Christi. Darunter auch wohl dieser von
Adel gehörte / der einmahl seinen Eyffer an denen Reformirten se-
hen lassen wolte / und den Theologum Jo. Marbachium zum di-
spu-
tati-

(21) Pag. 335.

sputiren gegen Sie auffreizte / unter andern auch mit dem Exempel Lutheri: (verba Kœteritii) der theure Mann Gottes Lutherus hat wohl gewußt / daß man sie nicht soll Snadjunker heißen / hat Ihnen daher so redlich über die Camillen gewacht / wie in seinen Scriptis de verbis Christi reichlich zu befinden / daß man sich nur darauff referiren kan und doch zuzeiten ein asperges mit braucht / daraus ein Christlicher Eyffer zu spüren. Werdet dieser gutherigen Erinnerung ferner nachzudencken wissen. (22.) Erat tum Kœteritius minister aulae Bipontinae, in controversiis Theologicis ut benè exercitatus, ita veræ doctrinae, inprimis adversus Calvinianos, qui tum Ducatum illum maximam partem occupaverant, singulari fervore addictus. De quo testantur omnes epistolæ ipsius, corpori epistolarum ad Marbachios scriptarum magno numero insertæ. Cumque Calviniani inprimis in vicino Electoratu Palatino rem suam strenue acriterque agerent, Theologi verò ex nostris partibus nonnulli videntur ex modestiæ intempestivæ studio remissius veritatem defendere, non defuerunt subinde sive ex politico sive ex Ecclesiastico ordine, qui nostros ad eam severitatem cohortarentur, quæ expugnandæ adversariorum pertinaciæ magis idonea esset. Revocabant sibi quippe in memoriam exemplum Servatoris sui, qui quamquam mitis fuerit & humilis corde, eosque qui discendi cupidi cum ipso dislerebant, leniter, verecundè & singulari cum amoris contestatione alloquebatur, apud illos tamen, qui veritati se præfractè opponebant, gravitatem & severitatem, attractis quasi supercilis & fronte rugosâ, adhibuit, nec verbis quoque & invectivis acerbioribus parcens. Vocavit enim eosdem lupos rapaces, vulpes, serpentes atque viperarum progeniem, fures atque latrones, hypocritas & mendaces. Nec Apostoli semper placidâ, & paternâ errorum viriorumque correctione, sed duriorè invectivâ & sancto quodam convitio, ut non nemo Theologorum loquitur, in tractandis adversariis usi sunt. Appellarunt eos incircumcisos corde & auribus, proditores & sicarios, filios Diaboli, plenos omnis

D 2

doli

(22) H. E. & H. Sec. XVI. p. 50. Ex Epist. Marbach, p. 168.

doli & omnis fraudulentiae, hostes omnis justitiae, stultos & fascinosos, canes & malos operarios, ministros Satanæ, vaniloquos & seductores, AntiChristos & magistros mendaces. In primis verò si adversarii suis criminationibus & maledictis, toti mundo manifestis, nos irritaverint, longeque iniquius & atrocius in nostros nostramque doctrinam fuerint locuti, jam olim celeberrimus de cætero pietatis doctor, *Virus Ludov. Seckendorffius*, id jure ipsis contingere judicavit, quod prædixit Christus: *eâdem vobis mensurâ metientur, quâ ipsi mensi estis, immò majore, nempe mensurâ bonâ, pressâ, agitâ & superfluentem.* (23.) Jam verò conqueritur *Kæteritius* in hac ipsâ Epistolâ, palam esse, wie ungütig und unbrüderlich die Sacramentirer sich halten/davon zeugen ihre Conciones und Scripta und die Præfatio Calvinii ad Electorem Palatinum super Jeremiam Prophetam; Marbachium verò videri erga eosdem paulò moderatiorem. Die Gelindigkeit / inquit, in euerem Scripto würd vielen Weltweisen gefallen und sie bewegen/dasselbe desto eher zu lesen / und sich daraus zu bessern. Dann ihrer viel sind in der Opinion, als solle man sanffemüthig und brüderlich wider die Sacramentirer handeln. Item das sie nicht für abgeschnittene Glieder der Kirchen Christi zu achten/nach zu meiden. Da ihr nun solchen Locum nicht allbereit explicirt / oder zu expliciren vorhabens / wäre es nöthig und nützlich/das es ausführlich geschehe / zu Unterrichtung vieler Leute/welche Ihnen nicht genügen lassen an der Lehre Pauli: wer euch ein ander Evangelium lehret / als ich / anathema sit. Item einen Räger soltu meiden / wann er ein oder zweymahl vermahnet ist. Item was hat das Licht für Gemeinschaft mit der Finsternis? So soll man nicht ziehen an frembdem Joch mit den Ungläubigen. Aus diesen Sprüchen habe ich so viel gelernet/das ich keinen Sacramentirer/so lang er in seiner Opinion verharret / soll noch kan für meinen Bruder halten und traciren/sondern lasse Ihn Gottes gerechtem Urtheil befohlen seyn. Itaque metuens, ne Marbachius im-

mode-

(23) Libr. III. des Christenst. c. X. §. 3. ex Luc. VI. 38. Videatur hac de re fufius Disputatio nostra de præcipuis Oratoris Eccl. virtutibus, p. 40. seqq.

moderatâ quadam continentia & alios faceret somnolentos, ad vehementiorem objurgationem, allegato Lutheri exemplo, eundem cohortatur, adjectis gravissimis admonitionis suæ fundamentis. Quâ in re quid vel Lutherus peccaverit, vel *Kætericius*, dum Christi & Apostolorum vestigia presserunt, ne Argus quidem viderit. Recteque *Kætericius* insequentibus verbis, quæ, dum se iisdem perstringi sentiebat *Arnoldus*, studio omisit: gefällt es nicht allen Ohren/ daran ist nichts gelegen/ dann solchen satten Ohren gefällt doch das ganze Evangelium nicht / wie aus ihren Früchten genugsam erscheuet. Quomodo verò placere hoc *Arnoldo* poterat, qui nunquam acerbiori exardet iracundiâ & stomachum vehementius movet, quam cum durius quodcunque verbum cunctumque adversus Calvinianos excidit, quippe qui pectori ipsius intime inhærent, istudque conceptum adversus Lutherum odium non ex ullâ aliâ re magis ortum duxisse videatur, quam quod adversus Zwinglium leviore calamo veritatem defenderit. Hoc ipso enim à simplici pietatis studio, quo reformationem suam cœperat, ad veteris rixandi altercandique cacoëthes miserum Lutherum delapsus esse *Arnoldus* contendit. Sed qui cum *Kætericio* persuasi sunt, Calvinianos à sanâ doctrinâ recessisse & periculosos damnabilesque in sinu suo fovere errores, quâ conscientia iis non dicere anathema & importunè oportu- neq; instando vaniloquis illis & mentium deceptoribus, qui integras regiones pervertunt, docentes, quæ non decent, non os obturare debemus? (24) Sicubi in Zelo excesserit Lutherus, quod & Calviniani fecerunt, non ideo ipse elenchus falsorum dogmatum, etiam exemplo Christi & Apostolorum acer & severus, ad quem unicè provocat *Kætericius*, castigandus est, sed cogitandum illud Apostoli: εἰ τι ἐξέστημεν, Θεῷ.

VII. Equidem in supplementis *Arnoldus* testatur, nihil se detractum Lutheri laudibus velle & jam hunc ipsum in finem in ipsâ Ecclesiæ & Hæreton historiâ adversus omnes

D 3

impu-

(24) Tit. l. 10. 11. II. Tim 17. 2.

VINDICIARUM SPECIMEN IV.

30
 imputationes sese præmunisse ; Wie er alles vor Gottes Augen geschrieben und aus keiner Absicht / dieses herrliche Werkzeug zu schwärzen / oder deneu böshaffigen Lasterern im Papstum beysupflichten. (25) At verò quam temeraria isthæc est ad oculos Divinos provocatio ? Quasi verò protestatio non esset coram hominum , nedum DEI , omnia penetrantis , oculis , contraria facto ! Nihil derogatum cupit Lutheri meritis , quem aliquando in primis reformationis annis laudaverat , mox verò tot probris in eum coniectis famam ejus obtrivit & lancinavit , ut vix numerari possint. Ne quidem tolerare potest , si alii qualemcunque laudis particulam , licitam quantumvis & Divini Verbi regulæ ex alle conveniente n , eidem admetiantur , quâ arrogantior multò reddatur , quam antea fuerat , quippe qui naturæ quodam impetu ad alios imperitandum eosque sub jugum mittendum , idque sub maximâ specie Zeli pro purâ doctrinâ , & sub prætextu optimi finis , immò humilitatis & mansuetudinis ipsius semper propenderit , viresque ad id contulerit suas. Quoties in rixas ejus & litigia cum adversariis invehitur , quibus spiritum DEI in se antea habitantem expulerit & Ecclesiam benè reformari cœptam in antiquum scholasticarum altercationum chaos conjecerit ? Hoc enim convitio sacra pro veritate bella omnibus quasi paginis configit & infectatur. Atque ex hoc capite , quo nullum Indifferenti religioni magis inimicum esse noverat , reliqua accusationum momenta penè omnia profluxisse , is facile animadvertit , qui primam in mente ipsius , dum opus suum ordiretur , intentionem fuisse non ignorat , religionem ex universa Ecclesiæ historiâ venari , in solâ pietatis praxi , exclusâ omni veritatis , ab erroribus ingenue strenuèque purgatæ , professione , & ab hæreticis vindicatione consistentem. Hæc curandum prius fuerat , ne viderent oculi Divini & aliquando justâ animadversione castigarent , quam ad oculos Divinos , tanquam testes , appellaretur , qui id etiam conspiciunt quod occultare homines omni conatu omnibusque artibus adlaborant.

SPE.

(25) Pag. 139

SPECIMEN QVARTUM

*De Literaturâ profanâ, cum Studio Theologiæ
& veri Christianismi conjunctâ*

I.

INter corruptæ adhuc vivente Luthero & eodem deinde
fatis functo Ecclesiæ & prolapsi penitus Christianismi cau-
sas literaturæ quoque, quam vocamus, profanæ studium
cum Theologiâ conjungi cœptum, recenset *Arnoldus*: cui
tanto animi motu, tantâque excandescentiâ succenset, ut nec
à maledictis in innocuam hanc eruditionis partem effusis sibi
temperet, curiosissimè collectis iis doctorum sententiis, quibus
abulum & excessum hujus studii, usum interea & fructum
nequaquam culpantes, interdum perstrinxerunt. Enarrat
enim, quomodo Melanthon jam anno seculi decimi sexti o-
ctavo & decimo oratione quadam disseruerit de emendatio-
ne scholarum: das aber / inquit, *WIE* hiezû keinen Seggen
und Beystand geben können / erheilet daher / weil so gar wenig dabey
nach seinem heiligen Willen und zum wahren Heyl der Jugend
und der andern Seelen eingerichtet worden. (1.) Quanta verò hæc
estingrati erga primos reformatores animi labe, qui quic-
quid consilio, viribus, ope, conatu, laboribus potuerunt, in
bonarum Christianarumq; scholarum constitutiones impen-
derunt & cum plantandæ pietatis in teneris discentium animis
præcipuam solidamque curam impenderent, artes tamen li-
berales & lingvarum notitiam, unâ cum morum venustate,
ex optimis quibusvis, Græcis Latinisque scriptoribus capien-
dâ, non neglexerunt? Testantur eâ de re adhuc hodiè qua-
rumvis scholarum & Academiæ Leges atque statuta, quæ
illo tempore, quo post tenebras & confusionem Romanam
condita sunt & introducta, incredibile gaudium & lætitiâ
nullo satis verborum apparatu eloqvendam, in piorum animis
excitarunt. Hodiè ab *Arnoldo* illa sollicitudo tanquam omnis
Divinæ benedictionis & veri fructus expers sugillatur, idque
ideò

(1) *Hist. Hæ. pag. 105.*

ideò, quia paucissima in legibus Scholasticis ad sanctam Dei voluntatem, veramque juventutis aliarumque animarum salutem fuerint directa. Ediderunt eo tempore primitias studiorum suorum in lucem doctores Wittebergenles, frequenter & ab ipso Arnoldo in testimonium vocatas; idem fecere Rostochienles nostri, edito libello, cui titulus est: *scripta in Academia Rostochienfi publicè proposita ab Anno Christi MDLX. ad annum MDLXVII.* quæ Rostochii excudebat Jacobus Transylvanus, Anno MDLXVII. Quibus universo orbi ostendere adnisi sunt, scholarum nunc studia longè rectiori, quam in Papatu antea factum fuerit, ratione tractari, ut post pulsam Scholasticarum sordium barbariem lingvarum nitor & variarum scientiarum elegantia, vetusti ævi exemplo, in Ecclesiâ refloruerit, rerumque sacrarum notitia ex limpidissimis S. Literarum fontibus juventuti instillaretur. De quo in dedicatione libelli Joannes Posselius, (quem quia aliquando ad mentem ipsius loquitur, Erudicum Posselium, den gelehrten Posselium vocat Arnoldus) illicò in fronte: *grata mente & voce perpetuò à nobis agnoscere & celebrari hoc ingens & salutare DEI beneficium debet, quod ministerio Evangelii, quo lucem veræ suæ notitiæ & justitiæ ac salutem æternam generi humano impertit, omnibus temporibus adjungit & conservat scholas seu cætus docentium & discipulorum doctrinam de DEO & Servatore nostro JESU CHRISTO, sapientiam legum vitæ gubernatricem, historias Ecclesiæ & imperiorum, artem medicam, mathematica ad conservationem calendarii & temporum supputationem necessaria & cæteras artes ac linguas, Ecclesiæ DEI & cælestis doctrinæ studiis servientes.* Cumque jam eo tempore hoc institutum invidi atque obtrectatores, ut & hodiè fit, criminarentur, his ipsis Academicis scriptis in lucem protrusis & livori ipsi objectis, malevolos Momordentes excuti posse autumavit. *Etsi autem, inquit, pagellæ, quas in hoc libello digestas edidi, fortasse virorum dignitate, sapientiâ, virtute & doctrinâ præstantium conspectu & lectione indignæ sunt, tamen cum utiles de studiis & multorum authorum scriptis & de plerisque gubernationis scholasticæ partibus commo-*
nafa-

nefactiones, à collegis meis in hac Academia proximis annis propositas, contineant, iudicavi, Deo fonti doctrinae & multis bonis viris non ingratum fore, si eas colligerem & velut testimonia laborum & innocentiae etiam nostrae, quam malevoli quidam, non Christo, sed sibi regnum parantes, falsissimis calumniis deformare conati sunt & fortassis adhuc conantur, asservarem.

II. Quamquam verò inficiari nolumus, quosdam forte nostrorum in aestimandis & cum sanctiori Theologia miscendis gentiliū sententiis & placitis modum nonnunquam transgressos esse; quare jam illo tempore eā de re nonnulli ab Arnoldo adducti, (quamquam non omnes eodem animo, ab affectu omni incorrupto) fuerunt conqvesti, illi tamen ipsi favorem & excusationem potius quam acerbiorē censuram, qualem pro more suo in eosdem stringit Arnoldus, commuerunt, cum ex barbarie superiorum seculorum eluctati elegantiorē literaturam tantā voluptate comprehenderent & deperirent, ut venustatibus illis nobilissimam omnium & divinisimam disciplinam, Theologiam, exornari potius, quam prostitui fuerint persuasi. Exemplo veterum Ecclesiae patrum prope omnium, qui, ut ait Nicephorus, *quamquam viri sancti, favore & gratia Spiritus locupletes & Ecclesiae nostrae doctores insignes, à tenera ipsa aetate ad senectutem usque sedulo Graecorum libros legerunt, partim ad linguam sermonemque expoliendum & mentem exercendam, partim ut ex rebus deterioribus id, quod inest boni, colligerent.* Unde & Hieronymus nescit, quid primum in iis admirari debeat, eruditionem seculi an scientiam Scripturarum? Et de iisdem Augustinus: nonne adspicimus, inquit *quanto auro & argento & veste suffarcinatus exierit de Aegypto Cyprianus, doctior suavissimus & martyr beatissimus? Quanto Lactantius, quanto Victorinus, Opiatus, Hilarius?* (2) Qui illius capitis initio: Philosophi, ait, qui vocantur, si qua forte vera & fidei nostrae accommoda dixerunt, maxime Platonici, non solum formidanda non sunt, sed & ab eis etiam, tanquam injustis possessoribus, in usum nostrum vindicanda. Quibus verbis quasi apologetam Chytræi nostri agit doctissimus pater, cujus Theologiam cum Cœlestino Arnoldus

E

noldus

(2) II. de Doctr. Christ. c. 40. Conf. Ibid. c. 18. f.

Arnoldus, ob unas alterasq; ex Platone subinde allegatas sententias *Platonice Theologiae* crimine diffamare non dubitavit. Et quid verius est illo Basilii: *aut eadē dicunt profani scriptores & prodest consensu, aut diversa, & prodest collatio?* (3.) Id equidem confidenter dixero, neminem trium priorum seculorum patrum, puriori adhuc Theologiae ipsius *Arnoldi* iudicio deditorum, vix uno alteroq; excepto, nominari posse, quin sapientiam secularē & propter eloqvii venustatem & veritatis confessionem amaverit plurimum & scriptis suis decus quoddam & ornamentum ejusdem allegatione conciliaverit. Hoc enim encomio cur mentis humanae opera, venusta, egregia, admiranda, non maectemus, cum in cœlum efferamus artium etiam mechanicarum effectus, si oculis nostris blandiantur, & quotidianis necessitatibus nostris usum concilient, aut saltem commoditatem, si maximè inventi illi à Turcâ aut Tartaro aut Indo fuerint? Utraq; à Deo æqvè proveniunt & naturæ à Deo creatæ, quam qui contemnit, Deum ludibrio habet, originem debent. Rectè & appositè Gregorius Nazianzenus, oratione tenebri in Basilium: *non in vili habenda eruditio, quia quibusdam ita videtur, sed censendum, lapsos & imperitos illos sic affici, qui vellent omnes sui similes esse, ut in communi illo grege laterent & inscitie reprehensionem effugerent.* Quod in *Arnoldum*, gentilis literaturæ sub specie Scripturarum pietatis contemptorem, eò verius quadrat, quo ille majori studio & voluptate fertur, in Fanaticorum fimetis, inq; sterquiliniis Theophrasti Paracelsi, Caspari Svencfeldii, Thomæ Münzeri, Davidis Jorisi, Hielis, Pantelii Trappenii, Jo. Angelii Werdenhagenii, Petri Mauriti, Antoniae Burignoniae, Frederici Brecklingii, Georgii Laur. Seidenbecheri, aliorumque plurimorum Fanaticæ veritatis testium, quorum ideò integra propemodum opera, æternis tenebris digna, noviter in lucē protraxit & Tomo quarto operis Hæretici inseruit, scarabæi ad instar volutari, quamvis advertere aurem, qui rationem à Deo homini concessam ad sursum usq; culmen excoluerunt. Quid enim Fanaticorum istorum commendatione intendat, ipse ingenuè in fronte quarti Tomi profitetur, cum inquit. Das die reine Lehre.

(3.) Vide causam hanc ex instituto agentem *Soeratem* III. H. E. 16. *Næphtorum Callist.* X. H. E. 26. Et *J. C. Dieterichium* Tom. I. Disp. Dilberti, Disp. II. X. & Tom. Nov. in Dedic.

Lehre Christi niemahls bey dem grossen Hauffen der mancherley Secten und Religionen/ (quibus & Lutheranam accenset) zu finden seye/ sondern nur bey wenigen unbekandten und von der Welt verachteten und verachteten einfältigen Leuten/ hat Franc. Hildesheim in einer artigen Tragödie vorgestellet. Quibus Fanaticorum illorum, antea nominatorum, qui ipsi testes sunt veritatis, (4.) testimonia & suffragia subjicit longo ordine. Itaque institutum Arnoldinum, ipsius Arnoldi diserta confessione, eò unice tendit, ut ostendat, veram puramque Christi doctrinam non apud sectas, Lutheranam, Calvinianam, Pontificiam, sed apud eos potius, qui vulgo Theologorum orthodoxorum incogniti, ab iisdem contempti & hæretico nomine infamati fuerunt, quærendam esse, in quorum scriptis longè clariore radii veritatis Christianæ, quam in omnibus orthodoxorum libris compareant. Talibus radiis abominationem quoque literaturæ gentilis, sine omni discrimine, adnumerat. Nos verò, ut quo in pretio hæc quoque eruditionis pars apud antiquos, eosque longè celeberrimos, fuerit, amplius appareat, Gregorii Nazianzeni integrum locum, quem & Nicephorus Callistus, ut operi suo Historiæ Ecclesiasticæ insereret, dignum judicavit, adducemus. Ita autem ille: *omnes opinor, qui saniori mente sunt, (ipsius igitur iudicio insani sunt Fanatici) hoc confiteri, eruditionem inter ea, quæ nobis sunt bona, præcipuam esse. Non istam solum præstantiorem, nostram, (Christianam nempe) quæ elegantiam ostentationemque orationis omnem negligens salutis uni & rerum intelligendarum pulchritudini inhaeret, sed externam etiam illam, (literaturam nimirum profanam) quam multi Christiani perinde atque insidiatricem, fallacem ac longius à Deo abducentem contemnentes despuant, (planè ut hodiè quoque faciunt Fanatici, eodemque prorsus prætextu) perversam plane & periculosam persuasionem. Quemadmodum namque cælum, terram, aerem & quæcunque in his sunt, quamvis homines nonnulli malè ea accepta, quæ Dei essent opera, pro Deo coluerunt, propterea tamen non despicimus, sed quantum utilitatis habent, ex eis ad vitæ usus percipimus, quod verò noxium est in eis, fugimus; neque quod stulti faciunt, adversus creatorem creaturam ipsam quasi ad rebellionem commovemus, verum ex rebus conditis conditorem deprehendimus & quod Divus Paulus ait, in captivitatem redigimus.*

(4) Tom. IV, p. 760.

E 2

intel.

intelligentiam omnem in Christum. Ac sicuti ignem, alimentum, ferrum atque alia per seipsa quidem vel utilia vel incommoda, maximè esse ignoramus, sed de eis pro eo atque hominibus illis, qui eis utuntur, videtur, judicamus. Quum etiam in reptilibus feris quædam sint, quæ utiliter ad salutem pharmacis & remediis miscemus. Sic quoque ex disciplinis istis, quod ad veritatem inquirendam & iudicium acuendum, nec non ad contemplationem exercendam facit, id recepimus; quod autem ad demones ipsos & ad perditionis profundum deducit, despuentes rejecimus, propterea quod ex eisdem in veræ pietatis studio non itidem adjuvemur, eo pacto meliora ex deterioribus addiscentes & imbecillitatem illorum in robusta doctrina nostræ convertentes. Non igitur contemnenda est doctrina liberalior, propterea quod hoc sic quibusdam (ut hodiè Arnoldo atque Fanaticis) faciendum videtur, sed pravi atque ineruditi, qui in ea sunt sententiæ, censendi sunt, qui alios omnes sibi similes esse velint, ut in communi sui similium frequentia latere & inscitie suæ reprehensionem effugere valeant. Ita ille verissimè & præclarissimè. Addit Nicephorus Basilii, à meritis in Ecclesiam magni cognominati, suffragium. Basilii Magnus, inquit, non solum doctrinam Græcorum discere permittit, sed etiam præclaro libello maximè hoc confirmat, cui titulum fecit: quomodo juvenes ex Græcis disciplinis utilitatem capere possint?

III. Hæc equidem eo fusius de licito inter Christianos gentilis eruditionis usu disserere placuit, ut Davidem nostrum Chytræum, Theologum, quo nemo unquam de Academiâ hac nostrâ excellentius meritus est, quique ex profanâ literaturâ, cujus scientissimus fuerat, multa subinde, ut familiaribus ad amicos epistolis, ita etiam scriptis aliis immiscere solet, à Theonino Arnoldi dente vindicarem, qui, ubicunque ei qualiscunque adlucet occasio, eo ipsum nomine vellicat. Nunc verò de eo tantum dispiciendum mihi est, an propitiâ veritate nitatur, quando ex ipsis orthodoxis, quos vocat, non nullos illicitum gentilis literaturæ cum doctrinâ Christianâ adulterium agnovisse pronunciat, eamque in rem epistolæ cujusdam ad Marbachios scriptæ, quarum nobis vindiciæ ex instituto nostro

stro

stro sunt parandæ, testimonium allegat. Verba sunt: doch son-
tens die Theologi, (per ironiam & illusionem, quod solenne
est *Arnoldus*, ita dicti) selber nicht manchmahl an einander selben/ wann
einer sich in die Heidnische Scribenten so sehr verliebte/ nur weil es auch
Ihrer gravität und Høhheit zu gering und Schulsüchsisch schiene / nicht
aber aus einem Eysen vor S. Dit und Christum. Darnach schrieb D. Jacobus
Andreas von seinem Widersacher / Victorino Strigelio, von dem er sehr
übel war tractirt worden: der stolze Grammaticus verachtet alle neben
sich; er konte besser etwas aus seinem Pindaro herplaudern/ als daher die
heiligen Ding verunheiligt. Verba in epistolâ ita sonant: *ex alto
omnes despicit superbus Grammaticus, qui felicius in suo Pindaro
nugaretur, quam in sacris profanandis.* (5) Pergit verò *Arnoldus*:
Und dieses waren freyllich die nächsten Früchte hievon / nemlich Hoffart
und thörichte Einbildungen der Gelehrsamkeit / wann man etwan einen
Griechischen Vers aus einem alten Poeten vorbringen / und die Oratio-
nes, Brieffe/Predigten/ Abhandlungen und Schrifften / damit zieren und
schmücken konte. Welches man in denen Büchern des vorigen seculi und
auch guten Theils des jetzigen/ehre diese Pedanterie so abgeschmäckt wor-
den/ mit Verwunderung sieht. (6)

IV. Tot sunt in hac periodo criminationes, viro pieta-
tem singularem professio indignæ, quot ferè conspiciuntur
lineæ. Primo dum Theologi nomen pro maleficio computat
Arnoldus. Quali *μυκτηρισμῷ* si quis Theologorum adversus
ipsum uteretur, quæ maria non concitaret, quas non clamaret
impietates? Si Deus irridetur, cum servis & ministris suis sti-
pendia subtrahuntur, (7) quid non fiet, si debita ipsis reve-
rentia subducitur, ipsumque ipsorum nomen in illudendi sub-
lannandi que materiam convertitur?

V. Secundò dum *Jacobum Andream* idèd invehi in Victorinum
Strigelium asserit, quod eruditionem profanam terre in illò non
potuerit. Ergo quando *Arnoldus* invehitur vel in luxum mi-
nistrorum vel in avaritiam & tenacitatem, idèd ferre non potest,
eosdem edere atque bibere aut stipendiis bonorumque virorum
liberalitate perfrui? Non ipsam bonarum literarum scientiam
in Victorino reprehendit Jacobus, sed ejus ad efferendum ani-
mum atque ad alios, contemnendos abusum. Nec enim idèd
eundem culpat, quod esset Grammaticus, sed quod superbus

E 3

Gram-

(5) Suppl. pag. 249 f. (6) Kirchen H. sec. XVI. p. 107. (7) Gal. VI. 7.

Grammaticus, qui despiciat ante se alios. Nec quod Pindarum intelligeret, sed quod in eodem nugaretur, id est, in iis curiosè occuparetur, quæ ad apinas tricasque tantum pertinerent, & usu omni fructuque destituerentur; quodque aptius esset ad quamlibet rem aliam, seculari eruditioni subjectam, quam ad Theologiam, ad quam profanandam potius quam ornandam comparatus esset. Sed quia in rem *Arnoldi* faciebat, si testimonium adversus eruditionem secularem ex ipsâ Theologorum confessione produceret, adducenda in speciem verba fuerant, quæ quamquam nihil minus quam hoc in se continerent, in imperitiorum tamen & præconceptâ opinione falcinatorum oculis tale quid præferrent. Sed quid ait lex Divina: *non loqueris contra proximum tuum falsum testimonium!*

VI. Tertio dum secularia studia improbare ait Jacobum, non ex Zelo erga DEum & Christum, sed ex fastu Theologico, cum ignobilia iudicaret illa studia, quam quæ gravitatem Theologicam decerent. At tu quis es, qui servum iudicas alienum, qui Domino suo stat caditque? Utrumne animum illius ingressus es, ut, quod neque verbis externis, neque aliis indiciis prodidit, in interioribus ejus cerneret & cognosceret, DEI tibi maiestatem, qui solus renes & corda scrutatur, arrogans? Christianæ charitatis est, & λογίζεσθαι τὸ κακόν, non suspicionibus indulgere, sed πάντα πιστεύειν, omnia credere. Quæ rectè exponit Stephan. Curcellæus: *charitas non indulget suspicioni, sed quæ à proximo dicuntur & fiunt, in bonam, quantum fieri potest, partem accipit, credens, ipsum revera talem esse, qualem se esse proficitur. Maluit enim decipi bene de alio sentiendo, quam suspicari malum, cujus nullam adhuc habet idoneam probationem. Alias charitas non est stulta, ut contrarium ejus, quod videt, audit, palpat, credere velit. Si quem enim videat commensationibus deditum, non habebit eum pro sobrio, si quem in manifestis mendaciis aliquotiesprehenderit, non credet esse veracem, & ita de aliis similibus. Sed ubi res est ambigua, in meliorem potius partem quam in deteriore inclinabit. Maligni enim animi est & charitate vacui, malum sensum iis ad fingere, quæ bonum æquè facile admittere queunt.* (Ut possunt utique Jacobi verba, ceu postea demonstrabitur) Sicut ergo

ergo offendimur, cum verba nostra aut actiones in pravam aliquam sensum torquentur, ita si proximum nostri ipsorum instar diligamus, non accipiemus in malam partem, quæ ipse dicit aut facit & non minus bene de ipso quam de nobis sentiemus. (8)

VII. Quarto dum fructum secularis eruditionis ait esse superbiam & inflati animi tumorem, cum persuasi fuerint Theologi, unius alteriusque ex veteri Poetâ versus allegatione orationem sacram vel scriptum Theologicum apprimè exornari. Annon verò vides ejus te intumescentiæ plerosque in puriore seculorum ordine parres, in sequentibus verò & plurimos & celeberrimos accusare? Et quid est, mentis elationem & impotentiam prodere, quam cum omnium aliorum instituta, quamquam totius mundi judicio salutaria & laudabilia, non pro nihilo tantum, sed & pro pernicioso putare, nostri verò unius cerebri spectrum iisdem præferre & aliis ad adorandum proponere? Fuerit igitur & Paulus arrogantiae typho turgidus, cum orationes suas & epistolas Græcorum Poëtarum testimoniis, tanquam flosculis quibusdam, exornavit. Aut arrogans illa de se persuasio ex ipsâ gentilium Poëtarum lectione & æstimatione per se profuebat, & ejusdem vitii reus ageretur actus Divino Spiritu Paulus; aut ex abusu tantum ejus moris originem trahet, dum qui illo usi sunt, vel allegatorum copiâ excesserunt, vel Poëtarum amorem atque æstimationem Diviniori verbo prætulerunt. Atque ita usus ipse in se proscribendus non fuerat & qui in eodem excesserunt, nominandi àque cæteris, qui laudem utique merebantur, discernendi. Sed verò ipsa illa consuetudo, sine ullo differentiae indicio, condemnanda fuerat, ut vel hoc etiam pacto primarius *Arnoldi* obtineretur scopus, prolapsam esse ex primâ suâ brevique felicitate Ecclesiam in miserrimum deterrimumque statum.

IX. Quinto dum Jacobum Andreæ censorium rigorem adversus Strigelium exercuisse affirmat, non ex amore erga veritatem DEiq; gloriam, sed ex affectus privati intemperie. De Victorino Strigelio verissimum tulit judicium Lucas Oslander: *vir quidem excellenter in lingua & Philosophiâ doctus, sed in religionem*

(8) In Instit. R. C. Lib. VII, c. XXXIX, §. XVII, p. 592.

gione minimè sincerus. Nam viribus humanis in hominis conversione nimium tribuit & ita doctrinam de libero arbitrio corrumpit. Et Calvinisticam impiam doctrinam juventuti miris technis inbillavit, homo prorsus varius & versipellis. Tandem vero Heidelbergam delapsus ibidem mortuus est, ætatis anno XLV. postquam multos Theologiae Studiosos Calviniano veneno infecisset. (9) Melchior equidem Adami. Academiae postea Heidelbergensis Professor, Calvinianæ professioni addictus, in Vitis Theologorum, ubi memoriam Victorini fusè recenset, quamquam eundem ob cultum & imitationem Philippi Melanthonis, quippe qui in id unico studio incubuerit, ut diligentia & exercitatione assiduâ eundem in docendo & scribendo felicissimè repræsentaret, immanibus & implacabilibus Theologorum odiis objectum fuisse scribat & ubique tanquam fidei suæ consanguineum collaudet, non tamen dissimulat ingenii in hoc viro contumaciam & innatum ad turbas concitandas alendasque amorem. Cum enim post varias contentiones & carceres ex commiseratione Jenæ, & quidem beneficio Jacobi Andreae, restitueretur, quiescere tamen nec ibidem potuit, ceu ex Actis publicis prolixè recenset D. Rango, quin omnibus singulisque præfractè se opponeret, (10) & cum inde ex rancore Lipsiam concessisset, tanquam, ut ipse loquitur, ad hospitium, in quo majore cum tranquillitate & minore periculo mellificium DEO gratum exercere posset, tamen & ibi post exiguum temporis spatium lectionem habituro clausum est auditorium & continuatione lectionum interdictum. Causa erat, quod Calvinianis in materiâ de SS. Cœnâ Dominicâ esset patrocinator, nec de sententiâ, utcumque ad colloquium invitatus, cedere vellet, existimationem nominis famæque suæ causatus. Dimissus ab Electore eâ de causâ, quod violasset promissa ac certamina movisset non necessaria, (hæc omnia iisdem verbis enarrat Melch. Adami.) Ambergæ in superiore Palatinatu aliquamdiu versatus, & tandem anno MDLXVII. Heidelbergam ad Moraliū in Academia tum Calvinianâ professionem vocatus, post biennium vivendi finem fecit Sed nec Heidelbergæ quiescere poterat, quin Jacobum Andreae, liberatorem antea suum, ex illo quoque loco calu-

(9.) Cent. XVI, p. 214. (10.) In Hist. Syner. p. 713, f.

calumniis persequeretur, & saniozem de libero arbitrio doctrinam, postea Formulæ Concordiæ insertam, sigillaret. Testantur de ingenio viri intemperiarum tumultuumq; pleno amici & inimici. Cur itaq; *Jacobus Andrea* vapulet, si in turbonem talem, toti Ecclesiæ molestum, & veritati cœlesti sese omni vi opponentem, acrius declamet? Nihil equidem verius est, quam cum verbis ab *Arnoldo* adductis illa e vestigio subjicit: *natus est ad turbas, tribunitium planè ingenium, quod nihil nisi laudem sui ipsius arroganter spirat.* Occasione oblata ita tractabo eum, ut intelligat, me non desipere. Novi, qui sit, non est, ut alios tantopere despiciat. Nec omnia eruditio in cœcitate *Homeri* aut morosa obscuritate *Pindari* sita est. Nec indoctus censendus est, qui bonas veras in illis nugis non perdidit. Et quæ non in DEI Christi que gloriam fecerit *Jacobus*, quod pro veritate, quæ Christus ipse est, (11.) fecit? Sed pretiosus erat *Arnoldo* *Victorinus*, partim quod *Jacobo Andrea*, quem capitali ubique odio & inexpiabili inimicitia persequitur, bellum indixisset, partim quod favisset Calvinianis, quos & ipse in sinu habet atque deliciis.

IX Sexto dum hunc ipsum veterum scriptorum sententiis nostra exornandi morem insipidum appellat Pedantismum, olim quidem atq; hodiernum à complurimis adamatum, à prudentioribus verò jamdiu protritum & explosum Prudentiores nempe isti Indifferentistæ sunt, Pietismi & Fanaticismi arctissimo hodie vinculo cum Indifferentismo conjuncti, sale imbuti. Equibus *Rob. Barclajus* literaturam ethnicam, *Satanæ inventionem*, *scoriam item & stercus esse* proclamat. Hæc enim, inquit, primò veritatis simplicitatem demon infecit, quæ tot dubitationes, incertitudines & contentiones inter ipsos patres exortæ sunt, ut non pauci eorum invicentur, qui propter hanc mixturam non solum alii aliis, sed sibi invicem contradicant. Atque ideo gratulatur ætati nostræ, in qua voluerit Deus virtutem suam per imbecillia instrumenta ostendere, ad carnalem illam & ethnicam sapientiam evergendam & prosterndam & ad restaurandam antiquam veritatis simplicitatem, (12.) Quæ *Æg. Guttmannus* in eruditionem,

F

EX

(11.) Joh. XIV. 6. (12.) Thes. X. Apol. p. 201. & 202.

ex gentiliū scriptis hauriendam, debacchetur, Ministerium Tripolitanum ordine exponit, (13) è quibus ista tantum brevitatis studio adducimus, quæ Arnoldinis non sunt absimilia: Ihr schreibet mit eueren Händen die Heidnische Auflegungen über die H. Schrift/ macht auch die Sach so süß / daß Ihr euch hochgelehrt und überweiß düncket/ auch eurer schönen Auflegungen rühmet/ dieselbige grossen Herren zuschreibet / daß sie euch loben und noch dazu Geld schenken sollen. Daneben so vermeinet ihr/ Ihr habt mit diesem Werke Gott dem Herrn einen löblichen Dienst erzeiget/ und dessen euch nicht Gott der Herr/ aber wohl der Teuffel in Abgrund der Hölle danken / und Euch euerem verdienem nach belohnen wird. Dann die Heidnische Bücher sind nichts anders dann des Teuffels Galstrock und aufgespanntes Jagdnetz / damit er Augenblicklich den Menschen nachjaget/ wie er dieselbe bestrieken möge. Da für Ihr euch hüten solt als für dem höllischen Hund. Man greiff die Sach an/ wie man wolle/ so ist doch daran weder Haut noch Haar gut. Quod ex Fanatico hoc fonte & Arnoldi querele profluxerint, vel id argumento est, quod in recensione doctrinarum, ex illorum scriptis excerptarum, nunquam obliviscatur, frequenter cum singulari adprobatione meminerit eruditionis secularis, in orcum ab ipsis damnatae. Nec excessum tantum harum literarum & abusum, sed literaturam ipsam, in primis si cum rebus Theologicis mista illa fuerit, ceu rerum sacrarum abominandam profanationem execratur. Quod si insipidus Pedantismus est, elegantibus ingeniosisque gentiliū sententiis, quasi Divinae auræ in creatione hominis intellectui indita & ratione probè exculta particulis, res sacras quasi condire & velut ornamentis quibusdam distinguere, quo probri nomine digna fuerit ea consuetudo, quā rerum sacrarum majestatem & sanctitatem fumosā sulphureāque Jacobi Böhmii literaturā, quā unice delectatur Arnoldus, in quā tamen neq; salis quidquam est, nec venustatis & cujus sensus nec ab Oedipo plerumq; possit divinari, contaminamus? Qui hodie tam promptè aliis Pedantismum ob quamcunque scribendi rationem, ab ipsorum ingenio aut institutis alienam, objiciunt, aliorumque eo dictorio ignorantiam, cum arrogante de se persuasionem conjunctam, castigant, videant, ne verius illud de iis dicatur: *Platonis fastum calcar,*
sed

(13) Lehr und Schutz. Schr. Part. 1. p. 520. f.

sed fastu majore. Bonarum literarum æstimatio & cum Theologico scribendi genere conjunctio insipida sub Pedantisimi criminatione facta nec hodie est, nisi iis, qui tenebrosos Bœmificæ Theologiæ ineptiis effalcinati ad ea etiam nauseare delirasse mentis imaginatione advesfecerunt, quæ saniore gustu præditis post S. Literarum amorem, quia à venustatis omnis & gratiæ fonte proveniunt, in pretio sunt & deliciis. Ut olim sub reformationis initia pro Divinorum donorum, in ministros suos largâ copiâ collatorum varietate alii scribendi genere usi sunt, ab omni externo splendore & adscititio ornatu remoto, alii verò ornamenta quoque & orationis florem, qualem in scriptis suis, qui rationem excoluerunt, sectati sunt, adhibuerunt: ita nec hodiè in utroque genere deesse, qui illorum vestigiis insistant, neque derterbuisset hodiè amorem, sermonis lumina & decorem ex gentiliis etiam, naturæ ductum sequentium, scriptis orationibus nostris conciliandi, ipse sensus & experientia confirmat. Planè ut de diversis his Dei muneribus jam olim antiqua Ecclesia judicavit, comprobavitque exemplis. E quibus è Theodoreto unum planè memorabile adponemus. *Per idem tempus, inquit, Edesse quidem Ephraem admirabilis, Alexandria verò florebat Didymus, uterque adversus dogmata veritatis contraria libros conscribens. Et Ephraem quidem, Syrorum utens lingua, Spiritualis gratia radios diffundebat. Nam cum Græca, literas non attigisset, multisidos tamen Græcorum errores confutavit, omnesq; hæreticorum fraudes infirmas esse ostendit. Et quoniam Harmonius, Bardesani filius, cantica quædam olim composuerat & modorum suavitati impietatem admiscens audientium animos demulcebat & ad exitium pertraherebat, ipse modorum compositionem ab ipso mutuatus pietatem cantibus permiscuit & suavissimum simul ac utilissimum medicamentum audientibus exhibuit. Atq; hæc cantica festos martyrum dies latiores ac splendidiores etiamnum efficiunt. Didymus verò cum à puero luminibus orbatus fuisset, Poëticam nihilominus ac Rhetoricam artem didicit. Arithmeticam præterea & Geometriam & Astronomiam, Aristotelis item syllogismos*

gismos

gismo: & Platonis facundiam aurium sensu percepit, non tanquam disciplinas, quæ veritatem (revelatam) docerent, sed velut tela, (ὄπλα, arma) quibus veritas adversus mendacium uti potest. Sacre quoque scriptura non literas solum, sed illarum quoque sensus edicit. Hæc ille. (14) Qualem differentiam & sequenti capite inter Petrum, Gregorii atque Basilii fratrem, interque hos ipsos, animadvertit, ut Petrus quidem non perinde ut illi gentilium disciplinis excultus, vitæ tamen splendore emereret. Idem prorsus de Ecclesiâ, è Papatus tenebris eluctante, deque doctoribus illius, ad hodiernum usque diem variis scriptis eandem illustrantibus, dici poterat, dicique adhuc hodie potest, quod Theodoretus exemplis illis subjecit: omnium moderator Deus ejusmodi tunc gubernatores dedit, qui magnitudini tempestatum & tenebrarum, quæ Ecclesiam à longo tempore offuscaverant, pares essent & hostium violentiæ fortitudinem ducum, omni eruditionis genere excellentium, opposuit & salutaria remedia donavit, temporum illorum acerbitati & barbariei convenientia. Solus eo tempore defuit universalis Ecclesiæ omnium temporum reformator, Arnoldus, qui Zizania ista & Pedantismum, carnalium doctorum scriptis sese ubique insinuantem, non notaret tantum, sed & in exilium mitteret atque Ecclesiam, post primam emendationem in veterem miserrimum statum, exceptis quibusdam apud vulgò ita dictos hæreticos & Fanaticos veritatis verè Divinæ & à scoriis humanarum traditionum defecatæ radiis, iterum prolapsam, in integrum restitueret, faceretque totam spiritualement. Hodie itaque non potest nisi aureum illucescere seculum.

X. Atque hæc quidem hætenus, donec occasio nobis obtingat & reliquas criminationes, in Theologos, epistolarum ad Marbachios exaratarum scriptores, conjectas, pari ratione examinandi.

(14.) IV. H. E. XXIX.

[illegible]

SLUB DRESDEN

3 0582448

6 A 957

